

638

S. C. Stölberg.

Am Chorcan in dem Juchipping's Land

M

STOCKHOLMS
UNIVERSITETS
BIBLIOTEK

RAR

EJ HEMLÄN

OM
C H O R E A N
INOM JÖNKÖPINGS LÄN
och det deraf uppkomna religiösa
svärmeriet.

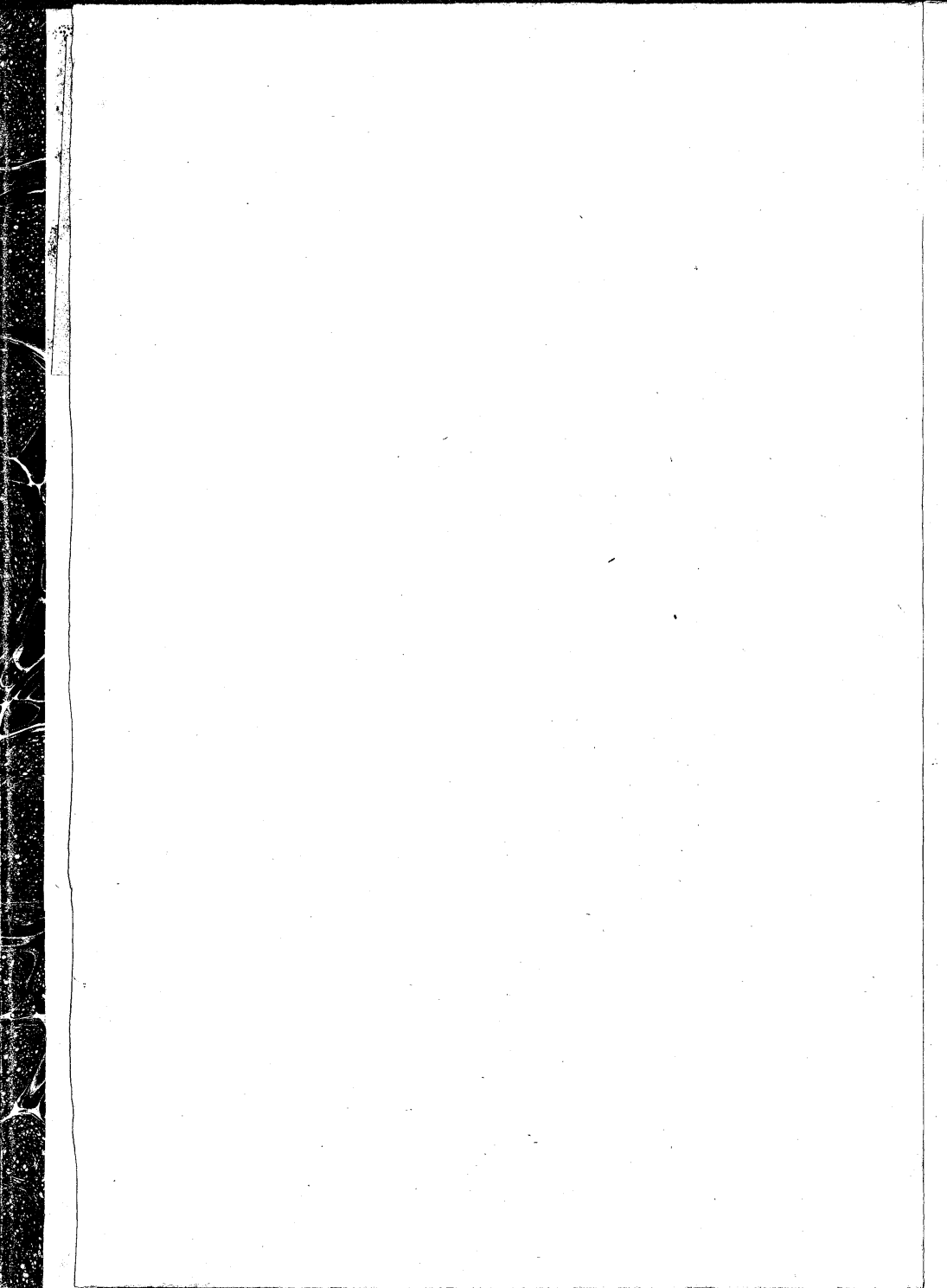
Anteckningar

af

S. E. SKÖLDBERG,
Provincial-Läkare.

SKAND:SELSKAB.

Jönköping,
hos J. P. Lundström,
på J. E. Lundströms förlag,
1843.

Fastån jag väl vet, att en beskrifning öfver Chorean inom Jönköpings district hvarken kan blifva lårorik eller serdeles intressant, har jag likväl ej tvekat, att framlägga hvad jag iakttagit rörande denna sjukdomsform. Dess första uppträdande här slog mig med undran och förvåning; och onekligt år väl Chorea, så allmän och omkring sig gripande, med dessa egna sympathiska och tillfälliga symptom, såsom här var fallet, serdeles både ovanlig och ny för Svenska — och jag skulle till och med tro för andra nationers — läkare; visserligen har Herr Sondén trott att de för 50 år sedan till Danviken införda och der aflidna Smålands-qvinnor varit med samma sjukdom behäftade; men härvid möter den invändning, att dessa voro förryckta, vansinniga och religiöst förvirrade samt ingalunda upplyst år, huruvida de lidit af Chorea eller huruvida åtminstone en chorealikhande krampsjukdom legat till grund för deras sinnesförvirring; intet af hvad som utmärker dessa intråffar således på de Choreasjuka här.

Under sjukdomens fart, och sedan jag lårt mig någorlunda bedömma Chorean med dess nyckfulla och egna variationer samt åfven medicinskt behandla den, blef jag en tid förlågen öfver hvad som då syntes mig en öfvergång till en annan sjukdomsform, och som jag då förmodade vara en utbrytning, en afart af den primitiva sjukdomen; neml. såsom jag i en rapport till Kongl. Sundhets-Collegium uttryckte mig: "att i den mån Choreasymptomerna bortfölo, sinnesförvirring syntes tråda fram med skarpere drag."

Jag anade att jag hade att göra med 2:ne discreta sjukdomsformer och styrktes allt mer i denna åsigt, oaktadt Herr Sondéns förlöjligande. Jag har dessutom om dessa sjukdoms-

former hört och sett så mycket taladt och skrifvet, som, efter mitt förmenande, är falskt, skeft, origtigt, med eller utan afsigt uppdiiktadt, mer eller mindre romantiseradt; men allt med anspåk att tyda och förklara dessa phenomener.

Under sådana förhållanden torde det kunna anses som en skyldighet af hvarje Läkare, att anteckna och redogöra för hvad han iakttagit under mindre vanliga förhållanden. Om jag således med denna lilla afhandling å ena sidan tillgodogör en skyldighet, är det å den andra en kår rättighet att få bemöta åtskilliga vanställande åsichter, som velat forcera sig icke allenast till allmänt erkännande utan åfven till vetenskapliga axiomer.

Jag har nödgats indela de former, som här erbjödo sig, i 5 serskilda kategorier för att lätta uppfattningen af de nyanterade öfvergångar och extra tillfälligheter, som här sökte att göra gemensam sak, och stråfvade att få anses och vara ett och detsamma.

Några sjukdomshistorier skola upplysa huru jag uppfattat hvarje kategori för sig.

Första Kategorien.

Chorea med eller utan exaltation.

Lisa Andersdotter i Alsarp, 16 år, hade njutit god hälsa tills i Maj 1841, då hon insjuknade med hufvudvärk och oordningar i underlivet. Efter någon tid hade spasmer börjat angripa händer, armar, ansigte, hals, ben m. m., hvilkas förhållande synas, enligt berättelser så vål af den sjuka sjelf som af föråldrarne, närmast inträffa på *Chorea Sti Viti*. — Då hennes sinnen och förstånd voro i fullkomligt godt och normalt skick, hade hon sysselsatt sig med läsning af hvarjehanda så vål andliga som världsliga böcker, historier och visor. I Augusti hade hon, sedan krampen ansatt hals och bröst, börjat känna behof att låsa högt och sjunga; hon hade då ofta sjungit världsliga sånger, dels vanliga visor, sådana som cireculera traditionsvis i folkets mun, dels sådana som, tryckta

i Jönköping och serdeles omtyckta, spridas bland allmogen och hvaraf hvarje familj på landet i allmänhet åger ett litet förråd; om detta sått att börja med tal och sång har också Prosten Hjelmqvist i sin första rapport om förhållandet berättat. Då efter någon tid detta vis-förråd blifvit utnött, hade hon, för ombytes skull, börjat låsa och sjunga andliga saker, såsom psalmboken. Ryktet om hennes långvariga sjukdom, med underliga ryckningar och förvriddingar af kroppen, likväl utan illamående, "utan att lida hvarken till kropp eller själ, utan tvärtom oftast finnande sig i en lycklig och behaglig sinnesstämning," ditförde till en början några syslolösa kåringar för att sqvallra och begapa den sjuka; hvad som vid folkets närvarande bildnings-ståndpunkt måste ske, och med uppmärksamhet på Småländska allmogens högt drifna tro på och hänförelse vid det underbara, det mystiskt obegripliga, inträffade också, nemligen att gummorna förklarade Lisa Andersdotters underliga beteende ej för sjukdom, ty ett stående och som man på fullt allvar trodde, fullkomligen bevisande kardinalskål var, att "hon hade intet ondt och gaf sig för ingen ting," utan det måste vara något annat som regerade i kroppen på henne. Idéen, sålunda våckt, blef snart attraperad och spridd, och det måste kunna förstås utan serdeles bevisnings-besvär, att saken nödvändigt måste taga den vändning den fick. Lisa började för några andågtiga gummor sjunga en och annan psalmvers, då, vid tillfälle af paroxysmer, hon kände en stor och inre drift att tala och sjunga och snart såg hon stugan full. Jag skall längre fram vidröra detta underbara inflytande, som begapande och undrande personers närvaro åger på dylika sjuka, till uppjagande af deras fantasie och till öfverdrift i sjukdomsyftringarne, och hvarpå författare, som skrifvit om denna sjukdomsform, lagt stor och serdelēs vigt.

Vid mitt besök i December 1841 var hennes tillstånd följande: stark, fyllig kroppsbyggnad, ja ovanlig vid hennes ålder, något sanguiniskt temperament, se- och excretioner nor-

mala, aptit och sömn goda; frisk och god ansigtsfärg; med ett ord intet sjukligt kunde å hennes habitus upptäckas; i tått påkommande paroxysmer angreps hon af håftiga ryckningar, hvilka vanligen började i ansigtets muskler med en oändligt varierande och bizarr mimik, och sedan angrepo halsens, armarnes och bröstkorgens muskler; i nedre extremiteterna mindre intensif kramp, men hvilken syntes mig mera tonisk, i det att benen drogos något upp och tårna vredos åt olika håll och blefvo så stundtals qvarstående; nedre kåken rycktes i hastigt tempo upp och ner, hvarigenom ett skallrande med tånderna uppkom; vid håftig flåsans andedrägt, under pågående ryckningar i bröstkorgen och diaphragma, uppkom ljud, så vål vid in-, som utandning, hvilka, vid smållande med låpparna och ryckningar i strup-hufvudet, som hastigt flög ån upp, ån ner, ån hördes såsom ett stötande hå-hå-hå, ån, vid ryckvis skeende inandning, såsom ett sifflerande ljud, dels, vid hastiga utandningar och med slutna låppar, såsom ett håftigt grymtande. Mimiken varierade i oändlighet, från den djupaste dysterhet och förtviflan, till den måst sprittande glådtighet och det tokroligaste löje.

Vid försök att sitta vid spisen, började hon, efter få sekunder, få dragningar i öfre och nedre extremiteterna och på ett eget samt högst underbart sätt drogos dessa delar liksom ut från kroppen, alltid åt den sida, der hennes sång stod. Jag tillstår, att jag gerna öfverser med folkets vantro i afseende på dessa sjuka flickor; ty dessa krampagtiga dragningar hade i sitt yttre något hemskt, dæmoniskt. Sakta drogs hon sålunda, liksom af en osynlig magt, med slåpande små steg och ohyggligt förvridna lemmar, i något framåt lutande ställning, snedt öfver golvet, tills hon hunnit sången, och var då med ett lått och hastigt språng i densamma. Vid försök att hindra hennes framskridande på golvet och tillbakaböja någon förvriden lem, jemrade hon sig, ansigtet uttryckte ångest och oro, och hon klagade då först öfver en svår

och pinande känsla i hela kroppen. Jag undersökte ryggraden så godt sig på stället göra låt, men kunde intet ställe upptäcka som ömmade för tryckning; likväl syntes strykningar utåt densamma mildra, ja för en stund håfva spasmer; hon nedfällde då vanligen armarne och med en djup inandning upphörde alla ryckningar och hon yttrade att "det gjorde så godt," hvaraf borde kunna slutas, hvilket man också knappast kan undgå att tro, att nemligen ett tryckande obehag, någon qvåsvande känsla åtföljde anfallen, ehuru den allmän blifne uppfattningen af sjukdomens genesis naturligtvis förbjöd hvarje sådant erkännande. Hennes själsförmögenheter voro i fullkomligt ostördt skick; hon hade ej heller haft några syner, ej umgåtts hvarken med djeflar eller andar, och beskref sina predikoförsök såsom ett oemotståndligt behof att "ropa på båttring, sjunga och tala;" och att hon nu omöjlig kunde göra efter eller om detsamma, skulle bevisa den högre sändningen och kallelsen. Då hon gjordes uppmärksam på att i början hafva sjungit världsliga visor och ålskat historier om timeliga ting; ville hon med möda erkänna detta och sade sig slutligen ej kunna utreda hvarken hvarföre hon talat och sjungit det ena eller det andra. Hennes föräldrar föreföllo mig serdeles kloka och förståndiga; de beklagade dottrens tillstånd, men sade sig ingen ting dervid kunna uträtta, "då Herren hade lagt det på henne;" det var således endast ortens och folkets vanliga resignerade fatalism.

Enligt Presterskapets och flere upplysta personers utsago, hade låseri ej i mannaminne varit spordt inom Hjelmseryd socken, och ej den obetydligaste rigtning åt religiöst svärmeri, eller hvarken andeligt vemod eller högmod hade hos Lisa Andersdotter märkts; hon var confirmerad 1840 och visat god christendomskunskap och redigt omdöme, jemte oförvitlig vandel; men i öfrigt varit ett verdens barn: arbetat i 6 dagar och på lekstuga den sjunde.

I hela orten, ja hela Jönköpings län, är Hjelmseryd sockens befolkning känd som ett raskt och dugtigt folk, men

också äro de något styfva och hårda, hvad man kallar "frispelare," begifna på slagsmål och derföre litet frugtade på marknader och vid allmännare tillfällen; de hafva ansetts obändiga och svåra att styra för Presterskapet, och derföre erhållit binamnet "Hedningar," åtminstone en del af socknen. Sist af allt skulle således låseri och skenhelighet på methodistisk våg linna till Hjelmseryd, men derföre ej sagdt att ju detta folk, uppruskadt ur syndasömmen genom några underbara tecken, ej skulle hafva receptiviteten för vantro, och kunna lätt bringas till andra sidans öfverdrift i gudaktighet, i mån som möjligen likgiltighet förut förefunnits. Likväl måste erkännas, att bland alla socknar, ehuru den verkliga, primitiva och genuina sjukligheten, Chorea med exaltation, här var störst, var fanatismen och vantron, obenågenheten mot läkareråd och hjälp m. m., i förhållande långt mindre, än i de öfriga socknarne, dit smittan snart spridde sig. I mannaminne hade här ingen s. k. låsareprest uppträdt, ej heller fanns någon närmare än på 6 till 10 mil. Lisa Andersdotter hade vetterligen aldrig besökt, hört eller sett någon dylik. Det synes således otvunget håraf, att till grund för Lisa Andersdotters sjukdom, lika som för de nära intill följande sjukdoms-casus, ingalunda, såsom allmänna tankan varit, bland både Läkare (Hufvudstadens) och andra, låg något låseri, något religiöst svärmeri, eller methodism. Först sedan Lisa Andersdotters sjukdom, varat från Maj till November, började något låseri och fanatism visa sig, och hvilka sedan gemensamt utvecklade sig till en fristående sjukdomsform, och måste lätt förstås, ej vara från Lisa Andersdotters Chorea, såsom smitta upprunna, utan hafva sin orsak, så till uppkomst som fortplantning i de så kallade friskes, de omkringstående, de besökandes sätt att bedömma och andligt uppfatta sjukdomsbilden; sålynda i retad phantasi, i sjukligt stegradt sinne för det underbara, och lätt år sedan steget till religiöst eller politisks svärmeri, till himlande, helig eller hycklad gudaktighet, eller blodig, barbarisk slagtlust; och ej år sådant hvarken "Historisk" eller Nosologisk Chorea.

Vid mitt besök lofvade hon och föräldrarna tacksamt använda den medicin jag utsände, men då jag förutsåg, att ett så invetererad casus som detta ej torde lätt gifva vika, uppmanade jag föräldrarna, att om denna medicin efter 14 dagar eller 3 veckor ej hade gjort synbar nytta, de skulle insända Lisa till Lazarettet, och hvilket låfvades.

Hon lårer först blifvit något bättre, men till följe af det hos allmogen hår vanliga sättet, snart upphört med medicin, då första och andra dosen ej hjälpte. Enligt Prosten Hjelmqvists uppgift, lider hon ännu i Oktober 1842 af kramp och spasmer, samt får anfallas af hastiga dånningar; hennes utseende skall vara lika friskt och frodigt som förr, och hon ligger som förr mestadels till sångs, hennes själs förmågheter äro fullt normala och friska, hon har sedan aldrig vidare försökt sina gåfvor i predikováåg.

Hustru Lena Johansdotter från Hylte, Hjemseryd socken, född den 19 April 1811, gift och hade barn, intogs på Lazarettet den 11 Mars, utskrefs den 24 i samma månad.

Ehuru nämnde hustru i så måtto år ett undantag ifrån regeln att hon var äldre, gift och hade barn, då annars mest flickor i pubertetsperioden angrepos, har jag likväl velat anföra detta casus, derföre att D:r Holmbom och jag gemensamt observerat detsamma, och derföre att anfallen af ofrivilligt, oemotståndligt sjungande och talande, med sina egna och intressanta öfvergångar hos henne, voro serdeles intensiva och derigenom enkla, och till viss grad begripliga, att hon nemligen var fri för det annars allmänna fruntimmers-koketteriet samt själf- och tillgjorda symtomer. Hon var af medelmättig kroppsbyggnad, något blek ansigtsfarg, något svärmiskt nedslaget i blicken, se- och excretioner normala, sömnen ostörd och god, förståndsförmågheter och sinnen i bästa skiek, klagade öfver ingen plåga.

Hon beskref sitt tillsjuknande sålunda: att hon lika med de fiesta socknens qvinnor, varit nästan beständig utom hus,

för att se och afhöra krampsjuka predikerskor, hade slutligen en morgon, då hon var i ladugården, kânt sig tung och olustig, erfarit en qvåfvande tryckning öfver bröstet, och liksom domning i armarna uppåt halsen; spasmer hade slutligen intråffat i armar, axlar och hals; då hon märkte att åfven bröstet angreps och ljud och toner började frampressas, "liksom det sjungit uti henne," gick hon afsides för sig sjelf, i andra uthus, för att ej låta märka sitt tillstånd. Ryckningarna hade fortfarande, ån svarare, ån lindrigare, dock ej värre ån att hon kunnat temligen sköta sina hushållsgöromål, tills anfallen mera koncentrerat sig och hon börjat predika och sjunga.

Hon var nu bedröfvad öfver sitt tillstånd, och insåg mera fullvål det sjukliga deruti, och beklagade att derföre nådgas vara skild från sina barn och sitt hus; hon hade, så vål som mångden, trott på en högre magts omedelbara inverkan, till framkallande af detta tillstånd; men insåg nu mer ån vål, och hufvudsakligen deraf, att så många blifvit botade för åkomsten, huru falsk och oriktig denna åsigt varit; önskade nu ifrigt att blifva helbregda och derföre nyttja medicin; hon låfvade att med all magt stråfva emot de påkommande förebud till anfall, ehuru hon ånnu kände, "att det onda var henne öfvermågtigt;" hon uttryckte lifligt den önskan att få vara allena, synnerligast vid anfallen; ty då främmande personer betraktade henne eller hon såg sig omgifven af menniskor, kände hon genast liksom förebud eller en viss benågenhet för anfall, och dessa blefvo under sådana förhållanden långt svarare ån annars.

Anfallet låter omöjligten beskrifva sig; men jag måste likvål försöka en framställning af dessa högst märkvärdiga, patologiskt intressanta och underbart imponerande företeelser.

Det började med en tryckande oro i bröstet, en obehaglig känsla i armar, skullror och hals, uppåt nacken; snart uppkom en flåsande, håftigt stötande andedrägt, såsom vid håftig spasm i diaphragma, med tåta, högst ofullständiga inspiratio-

ner väl 120 i minuten; ansigtsdragen förändrades, antogo ett uttryck af djupt, innerligt lidande, liksom en hjertfråtande sorg målade sig der. Det sågs att hon försökte stråfva emot någon inre mågtig drift, att tala eller sjunga, ty hon sökte krampaktigt, att ån med ena, ån med andra handen och stundom med båda, hålla för mun eller nåsa, ån tryckte hon starkt nåsbrocken tillsamman, ån pressade hon med fingrarne låpparne emot hvarandra; oarticulerade ljud, liksom hos Lisa Andersdotter, frampressades, ån som hå-hå-hå, ån sifflerande, ån grymtande; och om hon uppmanades att vara stark och förständig — en hårdig och fast vilja vore en viktig hjälp för curen — svarade hon under de håftigt stötande in- och utandningarne korta, håftiga ja! ja! ja! Hela detta skifte af strid och qual räckte omkring 5 minuter; under slutet af detta skifte började man höra vid utandningen korta, afbrutna toner, hvilka undsluppo henne genom nåsa eller mun, allt som hon sökte qvåfva dem, genom att hålla ån för den ena ån för den andra; dessa toner utstötttes hastigt vid de korta utandningarne; men emellanåt förekom också en och annan långdragen ton, likasom då hos en gråtande person efter flere snyftningar, en lång, ljudande utandning följer; snart hårpå började tonerna att något moduleras i nästan riktig scalgång, ån uppåt ån nedåt, något liknande en octaf, gjord fram och tillbaka skarpt staccato på en fagott. Under allt detta håfdes bröstet och magen, luftrörs-hufvudet rycktes ån upp ån ned; med armarne gjordes svångningar och öfre delen af kroppen vreds ån åt höger ån åt venster; hon ågde full sans och redigt medvetande, och om man då ånnu uppmanade henne att försöka hålla tillbaka, svarade hon allt sjungande, nå-nå-nej o-o-o-møj-møj-ligt.

I en hast förändrades scenen: ögonen klarnade och antogo ett glånsande lif, alla anletsdragen öfvergingo, nåra nog som med en blixst förtrollade, från det förra ohyggligt lidande uttrycket, till förtjusning och hånförelse; armarne rördes mera regelmåssigt och hållos några ögonblick stilla, ån utstråkta ån böjda m. m.

så att dessa rörelser väl kunde passera för en passande gesticulation; tonerna, förut staccato gifna, blefvo nu jemna, långa och fulla med rhythm och modulation af någon psalmmelodie, alldeles som då, efter att enskilda toner på en orgel, liksom på försök blifvit anslagna, med ens djupa och andaktsfulla toner måktigt brusa i helgedomen, såsom en strid ström rullar öfver ett brutet damfäste, och med detsamma sågs med hvilken behaglig, ja salig känsla, den grufliga striden byttes i tjusande hånförelse, att i toner få gifva luft åt sin beklämning och lösa den inre krampen.

I denna öfvergång, i denna förklarings-scen låg någonting verkligen trolskt och mystifierande, att den, som en gång sett densamma, väl aldrig glömmet denna bild.

Sedan hon en liten stund fortfarit att sjunga en sålunda själfgjord psalm-liknande melodi, öfvergick hon antingen till någon verklig psalm-vers, eller också till sin predikan, hvilken deklamerades med hög nyanserad röst i vanligt prediko-manér; den innehöll, lik de andras, uppmaning till "snar och redelig båttring," tidens korthet, Guds nåd mot syndare m. m. hufvudsakligen, såsom det föreföll mig, reminiscenser från afhörda predikningar, ur låsta postillor eller dylikt.

Efter anfallet var hon matt, blef småningom blek och stilla, och sade sig ej lida af någon plåga; på fråga om sjelfva anfallet var plågsamt, svarade hon: "att visserligen var det svårt, och de som ej ville erkänna det, hade det antingen ej så svårt som hon eller nekade för rena sanningen." Hon hade blifvit 2:ne gånger åderlåten hemma, oförståndigt nog, ty hon var af klenare kroppsbeskaffenhet.

Den 13 Mars, anfall på f. m., Lax. sal. Ves. i nacken.

Den 14, anfall på f. m., Oxid. Zinc. gr. tria 3 gånger om dagen.

Den 15, ett anfall för- och eftermiddag, båda svåra.

Den 16, 17, ett anfall hvarje dag. Fortfar med Oxid. Zinc. Anfällen aftaga i håftighet och varighet.

Den 18, intet anfall, ej heller följande dagar; utskrefs frisk den 24.

Många sjuka, hörande till denna Kategori, ledo endast af spasmer i mer eller mindre grad, med ryckningar och knyckningar i armar, axlar och hals, så att om de ville fatta någon sak, handen fördes ryckvis, ån hit ån dit förbi föremålet, eller med förvridningar i ansigtet, hufvudet nedböjdt, och axlarna ryckta ån upp ån ned, sköts öfre delen af kroppen fram, hvarigenom de tvingades att för jämnvigtens skull göra några liksom hoppande steg framåt. Många hade ingen känning af prediko- eller sång-lust; andra åter öfvervunno densamma genom ihärdigt arbete, eller under vandringar ute i friska luften, hvarvid några tyckte sig höra ljud och toner liksom svåfva i luften.

Andra Kategorien.

Till denna vill jag hänföra alla dem, hvilka, angripna af lindrigare sjukdoms-symptomer, både verkliga och till viss grad själf- och tillgjorda, blifvit försatta i ett sådant tillstånd genom så vål fysisk som psychisk smitta, om jag så får säga; sådana sjuka nemligen, på hvilka både åsynen af krampsjukdomen hos andra verkat på sitt underbara sätt till disposition för samma fysiska onda, och hos hvilka åfvenvål s. k. utnåmningar att blifva predikande profetissor, eller inre fallenhet för religiöst svårmeri, framkallat ett oroligt grubblande, en retad phantasie m. m.

Denna Kategori innefattar det största antalet sjuka jag sett; de skilja sig från föregående deruti, att deras prediko-lust ingalunda var oemotståndlig; de höllo tal när åhörare voro samlade, men om någon person fanns den de ej tyckte om, en herman eller någon s. k. motståndare, väntade de så länge tills denne motståndare var ur vågen. Jag vill härmed säga att deras krampryckningar vål oftast voro ofrivilliga, men att de trodde pratsjuka höra till saken och vara oundgänglig; ett till hälften omedvetet, till hälften frivilligt bedrågeri.

Maja Andersdotter, Væryd, Rogberga socken, 24 år, menstruerad, stark och fyllig kropp, koleriskt temperament, godt förstånd, ja klok och fyndig; god christendomskunskap; uppgaf sig några gånger bevistat läsare-församlingarne i Ödestugu socken; hade hört och sett flickan Hedda i Væryd, hvilken åter fått smittan af Johanna i Krokavadet.

Söndagen den 6 Mars hade hon fått känna en qvåfvande känsla i bröstet och svindel; under följande veckan endast små ryckningar i axlarne och stötande ljud frampressades (sådana voro serdeles allmänna och hördes i hvarann stuga; de liknade grymtningar eller det ljud som uppkommer då en persons bröst-korg hastigt och oförvarandes hoppessas), detta likväl mest, när hon hört något syndigt.

Söndagen den 13 Mars besökte jag Væryd, och fann då Maja jemte 5 andra flickor, uppställda i en rad utåt väggen och sångkanten, och då en började knycka på sig till venster, gick detta med lika knyckningar som en elektrisk stöt åt höger och så tvertom; emellanåt lika markattor, knaprande på skorpor och socker, ymnigt erbjudna af de talrika åhörarne. Maja hade ännu ej "ropat," men tillstod att hon ifrigt önskade blifva så "löckeli." I en hast afbröt hon sitt samtal med mig, utsträckte handen, åskade ljud, och började: "Nu hafver Herren öppnat min mun" etc., i en stil fullkomligt liknande en läsareprests kraftuppkokningar; bad Gud för mor och far, systrar och "bröra" samt alla slågtingar; vålsignade alla som kommo för att höra, bad dem bedja för henne, hon skulle nog stålla till rätta för dem hos vår Herre. "De höga Herra är som öfversteprestera, som korsfäste Christum, de ville nog korsfästa mig med, om de tordes." "Om de såga: Ni ska intet gå hit, så gå ni ändock, vi å' ett fritt folk i ett fritt land och inga tråla; och intet är det värdt att komma med några meklament; jag är så frisk och har aldrig känt mig må bättre" etc. Då jag under hennes predikan aflågsnade mig, observerade hon det väl, och affärdade både mig och medikamenterna ytterligare.

Detta år nog, för att visa hvad andas barn hon var, och huru extasen var beskaffad.

Den 1 April intogs hon på Lazarettet, och med detsamma var det slut på både ryckningar och predikningar; hon fick Lax. salin., utskrefs frisk den 6 April, och började, på vägen från Lazarettet, genast att samla folk omkring sig och predika.

Flickan Lisa Stina i Svenstorp, Ljunga socken, 16 år, af klen kroppsbyggnad, utnåmd till predikerska af Lena Cathrina i Kålleberg, hvilken hon ofta besökt och afhört, hade också snart börjat att gåspa, hicka och få ryckningar; föräldrarna i förening med Pastor i församlingen förmodade genom att allvarligt sysselsätta henne, och genom förmaningar bringa henne på andra tankar och slutligen blef hon utan medicin fri från de besvärliga krampsymptomerna.

Mamsell S. hade under sitt herrskaps bortovaro afhört Johanna i Krokavadet 2:ne gånger; hade börjat låsa religiösa skrifter och blifva underlig till mods; med ens angreps hon af spasmer i öfre och undre extremiteter, i hals- och bröst-muskler; ögonen voro glånsande, ansigtet blossande, och det hela kunde nåra nog tagas för ett hysteriskt anfall. Efter åderlåtning, krampstillande lavemang, Lax. sal. och sinapism, blef hon bättre och hade vidare intet anfall.

Tredje Kategorien.

Denna ville jag kalla Choreomanie, såsom betecknande ett förhållande, som, i denna sammanväfning af kroppslig sjukdom och sinnesyra, observerades hos en stor mängd folk af båda könen, så äldre som yngre. Sedan det nemligen kommit på modet, att anse de verkligt Choreo-sjuka för omedelbarligen af den H. Ande anfåktade eller inspirerade, måste det också anses som en utomordentlig lycka, en stor Himmelens nåd, att åtminstone blifva ansatt af ryckningar; i vissa trakter ansågs det hushåll för alldeles förtappadt, der ej någon medlem, ung eller gammal, angreps af axelvridningar eller knyckningar i armbå-

garne. Hvad under då, om man på besök från by till by, ur stuga i stuga, fick oupphörligt se dessa ryckande och knyckande, frålsande pigor eller drängar. Den stora nåden att blifva "utnåmd" kunde ej vederfaras alla, de måste således hufvudsakligen proprio motu arbeta och tänka sig in i detta rycknings-tillstånd.

De kunde naturligtvis ej sågas sjuka, hvarken till kropp eller själ, och curen var att de antingen ledsnade och tröttnade, eller också hjälpte goda ord, arbete eller allvarsam behandling. Nästan allt tjenstfolk i de angripna socknarne och vidt der omkring ansåg som sin obestriddliga rätt att veckan i ånda, ja vecka efter vecka, ströfva omkring, för att begäpa och afhöra de sjuka; och då naturligtvis hvar och en benådad med litet ryckningar i en axel, borde anses som en helig person, fri från allt arbete och vedermöda, faller det sig lätt att förutse det antalet i denna Kategori ej var ringa. På flere ställen var allt arbete bortlagdt; man gaf kreaturen den strida såden, och släppte dem lösa "på det yttersta domen ej skulle öfverraska dem med klafven om halsen;" och då jag undrade om det ej vore skål att åtminstone gömma litet såd, för att så till våren, ifall världens förstörelse af mellankommande hinder skulle uppskjutas, svarades: om så skulle vara, intråffar åndock det tusenåriga riket, då man hvarken behöfver så eller skörda.

Föråldrar och husbönder, som sökte motverka det onda, använde understundom klokt och förståndigt allvar, ja, någon gång strånghet och lyckades; andra vunno detta ändamål med curiösa och egna methoder: så berättas om en bonde i Barnarp socken, hvars son ej ville blifva hemma, utan var beständigt ute hos de förtrollande profetissorna, och började blifva egensinnig, håftig och retlig, samt få ryckningar, att han nemligen hört att skrämsel skulle vara ett godt medel; han funderade derföre ut sin cur sålunda: att han högg ett större tråd på gården så nära som möjligt, utan att få det att falla; af en eller annan förevändning narrade han gossen upp i trådet, och högg så några

raska tag att trådet föll; gossen som nedstörtat med trådet sprang upp och skyndade in till sin mor, beklagande sig öfver fadren, "som ville öa (förgöra) honom;" modren hann något lugna sonen, och denne blef derefter stilla och sansad, hemma vid sitt arbete.

Fjerde Kategorien

innefattar dem, som utan att lida af någon öfverretning utan förvillelse, fullkomligt friska till kropp och själ, tillgrepo predikare-yrket af ett eller annat egoistiskt skål, såsom begår efter uppseende, för gåfvor och skänker, hvilka den enfaldiga allmogen i ymnighet tillförde de omtyckte och mera slipade predikande, af lättja och benågenhet för dagdrifveri, af lust till nåstans gods till och med på oloflig väg; åfven stundom något låttsinne, ja lascivitet.

Anna Christina Reinholdsdotter från Ekesås, Svennarum socken; intagen på Lazarettet den 15 Mars, utskrefs den 26 samma månad; enligt prestbevis klen christendoms-kunskap, hade förut tjenat i Jönköping och varit å Lazarettet intagen, hade hört Johanna i Krokavadet och sjelf i början af Mars börjat försöka sina gåfvor, hon var känd för ett glådligt, trefligt lynne och någon lättfärdighet; hennes yttre rätt behagligt och frisk god fårg, lifliga spelande ögon, sanguinisk; och nog kunde så der temligen skönjas att någon retlighet i regio hypogastrica agerade som stimulus nervosus; företedde ej det ringaste sjukligt, begagnade ingen medicin; men som tiden för henne lika som för 2:ne andra flickor, af samma Kategori och samtida på Lazarettet, blef något för lång, uppgingo de understundom på Lazarettets vind för att dansa, men aftogo då skodonen för att ej höras, och väcka förargelse hos de religiösa och strängare låsarne.

Torparen Gustaf Hallberg, 28 år, Hagshult socken, Östbo härad, inkom på Lazarettet den 3 Juni, utskrefs den 5 Juli. Enligt uppgift känd såsom lättling och dagdrifvare. Han hade varit Johannas i Krokavadets trogne riddare och följt henne på hennes vandring i Östbo, der hon till en början, så

godt som bars på händerna emellan gärdarne; der tårdes på vårdfolkets visthus tills det var tomt och då flyttades till ett annat; sedan nyhetens behag förlorats och dessutom många flickor voro i orten inlärda, drogo Hallberg och Johanna åter till Svennarum och togo sitt hufvudquarterm hos en f. d. Gåstgifvare; der träffade jag åter Hallberg, midt under en af honom hållen predikan. Han befanns vara fullkomligt frisk både till kropp och själ.

Då Kronobetjeningen sökte efter honom, förstod han alltid att komma undan eller gömdes af respective vårdar; slutligen infördes han till Lazarettet och var som en annan människa, samt erkände slutligen att han funnit sitt kringvandrande lif långt angenämare, än att göra dagsverken. Hallberg och Johanna anser jag hafva hufvudsakligen bidragit till den vidt utspridda förvirringen; den ene som låsare och skenhelig bedragare, den andra som i viss mån Chorea-sjuk.

Pigan Inga Maria Jonasdatter, Fryeleds socken, inkom på Lazarettet den 3 Juni, utskrefs den 10; hade från Östbo begifvit sig upp till Mo härad, och sållade sig till några predikande qvinliga Missionärer från Rogberga socken, hvilka nyligen utsluppit från Lazarettet. Alldeles som Johanna och Hallberg i Östbo, vandrade dessa i Mo härad, åtföljda af stora skaror från hus till hus, och tømde det ena skafferiet efter det andra, och höllo slutligen Gudstjänster i hagar och djupa skogar, sedan Lånsman började vilja hafva reda på huru vackert och uppbyggeligt det var.

Inga Maria skiljde sig slutligen från sällskapet, för att på egen hand försöka värfva för himmelriket, och inträffade slutligen hos en förmögen bonde. Efter förmaningar och tal gaf också han med sig; men tidigt påföljande morgon begaf hon sig bort, utan att taga farväl, och bonden saknade sin sedelbok med en summa pengar; han trodde att den bortkommit, under det han på Inga Marias persvasion, legat på knå framstupa för att afbedja sina synder. Han sökte efter henne inom socknen, men förgåfves.

Slutligen inträffade hon med några andra Läsare från Mo Hårad å Lazarettet; men förpassades snart till håktet.

Femte Kategorien.

Läsare och religiösa svärmarare.

Jag kunde väl bespara mig mödan att omnämna dessa, då mitt lilla försök gäller de egentligen Choreasjuka; men då dessa sednare af många blifvit förblandade med religiösa svärmarare, och den populära benämningen predikosjuka gäller för dem alla, vill jag i korthet och till upplysning om den våsendtiga skilnaden, framställa några drag ur dessa phantasters sått att bete sig, väl vetande att de åro sig temligen lika i alla landsändar, der inom folklynnnet fallenhet förefinnes till religiös öfverdrift, vantro och förvillelse.

Af hvad redan år anfördt bör förhållandet emellan Chorean och Låseriet lätt kunna fattas. Om af 10 Choreasjuka inom en Socken en började blifva taltrångd och slutligen predika, kunde man räkna på att träffa ett dubbelt antal, antingen Läsare eller af det stora »undret» betagna och förskräckta, hvilka natt och dag omgäfvö den sjuka under afbidan på kommande ytterligare tecken från höjden men framför allt på egen helgelse och inspiration. Då i allmänhet de verkligt Choreasjuka ej tillhört hvad Låsarne kalla »väckta», ansågo sig också naturligtvis dessa sednare, såsom stående närmare vår Herre, liksom mera berättigade att komma i åtanka till dessa predikouppdrag och att få blifva högvigtiga och heliga s. k. »båttringsrop». Detta torde vara nog för att förstå huru så småningom Låsarne melerade sig med de Choreasjuka och omsider försökte sin lycka både med ryckningar och predikningar, såsom till en del i föregående kategorier år visadt.

I min andra Rapport till Kongl. Sundhets Collegium antydde jag att denna nya (discreta) form uppenbarade sig samt att den hade intet af den vanliga och förut observerade Chorean. Om jag sålunda ej kunde undgå att observera denna Låsarnes själsför-

virring, som med hull och hår må höra till H:rr Psychiatrers gebit, ville jag endast upprätthålla den fysiska Choreans rättmätiga nosologiska plats, freda den från Danviken; och det var derfore jag yttrade: att Fysisk Chorea är någon ting annat än Psychisk (Dansomanie, Танъwуth), men hvilket till en början af H:rr Söndén upptogs mycket illa och ansågs i likhet med de öfriga småländska curiositeterna stå på galenskap («vetenskaplig förvirring»); men sednare (Hygiea, Januari) har distinctionen befunnits ej så galen, och hvarom mera långre fram.

Den första af denna kategori jag såg var Pigan Inga Stina Håkansdotter, torpet Lugnet under Bodanås, Sandsjö socken, om hvilken jag berättat i min andra Rapport till Kongl. Sundhets Colleg. (Hygiea, Jan. 1843). Hon inkom på Lazarettet den 19 Febr. och utskrefs den 21 Mars; hon hade flere år varit sjuklig och svag, lidit af cardialgie, den sednare tiden ej haft tienst, utan tillbragt tiden hos sina fattiga föräldrar; varit begifven på Låseri och andligt högmod, ofta besökt en närboende Låsareprest; hade ej sjelf afhört någon exalterad Choreasjuk; men hört dem dagligen och stundligen omtalas och slutligen trott sig åfven vara kallad att »ropa på båttring» för den syndiga världen.

Det var således ett fristående, af smitta oberoende, sjukdomscausus, som arbetat sig upp ur rent psychiska elementer. Då jag besökte hennè i sitt hemvist, föreföll hon mig under och efter predikan långt mera förvriden än hon sedan, inkommen på Lazarettet och ryckt ur sina pustande och suckande åhörarens trollkrets, verkligen befanns; hon var klok och redig med afräkning af den incarnerade låsarehögfården, och orediga religiösa begrepp. Hon hade på Lazarettet ingen kallelse att hålla tal och behandlades med Laxantia, nux vomica, subcarb. ferros. ferr.; hvarunder hennes hålsa mycket förbättrades, och har efter hemkomsten förhållit sig stilla.

I min 3:dje Rapport beskref jag tillståndet inom Barkeryds socken, hvarest uppträden förekommo af betänkligare art, men

också otvivelaktigt af Låsare-öfverdrift, utan ringaste förvandt-
skap till och med med Choreia-exaltationen.

Denna Rapport har ej såsom de föregående blifvit upptagen i för allmänheten tillgängliga tidskrifter, hvarföre jag anser mig böra här upptaga det hufvudsakligaste.

Flere personer från Barkeryd hade besökt och afhört Maja Stina i Bodanås; bland dessa var f. d. Soldaten Ryds Hustru, Catharina, den ifrigaste; hon hade länge varit sjuklig, mindre arbetsfö, retlig och hysterisk, var pratsjuk, squalleraktig, fallen för vidskepelse, låseri och signeri.

Inom Ryds familj börjades, i anseende till världens förutsagda snara undergång, ifrigare låsning, och afsjungande af Zions sänger; själsfränder samlades från närgränsande byar och andaktsöfningar pågingo snart natt och dag, emedan de ej voro såkra något ögonblick för den stora katastrophen. Hustru Catharina hade snart inlärt 2:ne söner och en dotter, hvilka alla skiftevis predikade.

Åtskilliga ceremonier och heliga förrättningar inventerades och nyanlände syndare underkastades »nya födelsens bad», »djefvulens utdrifvande m. m.»; men hvaruti dessa bestodo har jag ej fått veta; de försåkrade sjelfva att när det gick rått hett tillvåga vid den sednare operationen, kändes svafvellukt vida omkring.

En 9-årig son af samma förvirrade familj hade utskickats på vågar och stigar att uppmana till båttring; om härvid gjordes någon undflygt, någon reservation, började gossen vrida och slånga sig, »ty han såg djefvulen titta utur hvar söm på kläderna, ur mun, nåsa och ögon på den förhårdade»; han rullade sig på marken och förvred sina lemmar, allt för den tillsporda personens synders skull.

Snart blef byn Spånarp och Ryds hus ett samlingsställe för mycken allmoge, som nyfikenhet eller andåktighet ditlockade.

En dag i Mars månad hade Kyrkoherden begifvit sig dit, för att försöka sina gåfvor till upprätthållande af ordning och

sans, men blef snart utdrifven under hot och spe ur Ryds stuga.

Hustrun Anna Sophia i Sjöafall, en i hög grad exalterad och af låseri förvirrad ung qvinna, hade för dagen hållit sig hemma $\frac{3}{4}$ mil från hufvudlågret Spånarp, och fick på aftonen det infall att begifva sig till sina samlade trosförvandter, men ansågs antingen för svag att gå eller för helig att »stöta sin fot emot stenen», och blef derföre af 6 karlar buren på en bår; i samma ögonblick hon anlände, skyndade också Pastorn ur Ryds stuga, efterföljd och hotad af den fanatiska hopen. Anna Sophia var med ett raskt hopp på marken, rusar mot presten och skriker: »nu skall djefvulen fördrivas» och med detta fåltrop störta massan med Anna Sophia i spetsen efter den flyende, som lyckligtvis kommit i sitt åkdon och jagade sina håstar i firsprång från stället; Låsarehopen, beväpnande sig med stenar och störrar, följde honom under tjut och hotelser $\frac{3}{4}$ mil. Som ursinniga och vanvettiga betedde de sig på hemvågen, så att bönder, ej tillhörande den heliga ligan, frånspånde sina kreatur och körde med dem till skogs, för att ej möta dem och blifva misshandlade.

Samma dag och straxt efter dessa upptråden anlände jag, efter en tour i Vestra hårad, till trakten af Spånarp. Jag möttes af många åhörare, hvilka varnade mig att ej våga mig in bland de ursinnige; man viste ej ännu huruvida presten blifvit upphunnen och mördad, hvilket i deras tanka vore detsamma. Bland andra träffades en hel familj, hemma i Spånarp, som ej velat ingå på de heliges idéer eller deltaga i deras orgier, och nu flydde. Mannen var fullt öfvertygad att han lemnade sitt hus till eld och sköfling, hvarom de ock hotat; men ville han framför allt rädda hustru och barn.

Genom budskickning samlades hos mig några förnuftiga och beslutsamma karlar, hvilka lofvade escortera mig, och sedan jag genom kunskapare erfarit att hopen delat sig och aftroppat till nattqvarter i byarne Sjöafall och Hafrida, begaf jag mig

åstad för att se tillståndet på närmare håll och för att bättre kunna bedöma, hvad mått och steg borde tagas. Mina små äfventyr, både ömkliga och löjliga, på denna vandring höra ej hit; ett enda experiment, som förskaffade mig och sunda förnuftet flere anhängare, torde jag få berätta.

Alla mig åtföljande bönder beklagade sig synnerligast öfver Ryds 9-åriga son, som anfåttat alla han påtråffat med båttringsuppmaningar och slutligen dömt dem samt och synnerligen till helfvetet och lågande svafvelsjöar. Jag låt noga beskrifva för mig gossens utseende m. m. och vid intrådet i stugan hos Ryd, uppsökte jag genast nämnde gosse, grep honom i armen och med strång ton och min sade jag mig vara en »otrogen», en »motståndare», som ej ville göra båttring eller undergå nya födelsens bad efter hans method. Han blott stirrade på mig och kom sig ej före med några, hvarken spasmer eller förbannelser. »Se så! godt folk, sade jag, tron j ännu att gossen besitter kraft af den Helige Anda? jag vore då måktigare än denna, hvilket j ej låren undgå att neka. Saken är enkel: han har blott hårmat sin fäniga moders och äldre syskons galenskaper och gått deras årende; det lönar ej mödan att längre grubbla öfver hans förbannelser till helfvetet».

Många af de närvarande bönderne hade, skrämde af gossens öfver dem uttalade förbannelser, ingått brödraskap med de fanatiserade; men blefvo nu af mig öfvertygade, och sållade sig till min escort, som dubbelt manstark afgick till de andra byarne.

I Spånarp stod församlingen och sjöng Zions sånger; vården sjelf, f. d. Soldaten Ryd, hade ej kunnat höja sig till predikande, ågde fulla bruket af sitt förstånd och, som mig syntes, nödgades endast tolerera den öfriga familjens öfverdrift. Hustru och barn voro de egentligen besatta; de voro likväl nu fullkomligt stilla och lugna, kunde ingalunda anses sinnessjuka i annan måtto än såsom skrymtare och skenhelige, med det tillägg, att Hustrun Cathrina företedde kroppslig svaghet,

retligt nerfsystem och förvirrade idéer i religiösa ämnen och förnåmligast i afseende på hennes och barnens kallelse att predika. Folket, som kände henne, sade att högfård vore ett utmärkande drag hos henne, att hon varit för svag och sjuklig att arbeta, hade derföre låst och blifvit hvad allmogen kallar »litet bibelsprång».

Ingen hade haft ringaste anfall af spasmer eller några krampsymptomer, utan de sade sig må förtråffligt, hvarom också deras utseende vittnade, utom att de voro sömniga och så hesa att de med möda kunde förstås, sedan de hela veckan vakat, pratat, skrikit och sjungit i afbidan på yttersta domen.

Inkomna på Lazarettet fortforo de att vara lika kloka och lika okloka, de sjöngo tillsammans sina Zions sånger under ett oupphörligt svångande med kroppen, nigande och krumbugtande, hvaruti Hustru Ryd synnerligen var måsterlig: genom svängningar och nigningar, vridande på hufvudet, himlande med ögonen och declamerande predikoton åfven under vanliga samtal, sökte hon öfvertyga om sin helighet och goda förstånd med högre makter. De förhöllo sig annars stilla och voro ingalunda i öfrigt förvirrade; de insågo alltför vå det origtiga och brottsliga i sitt beteende mot presten, men ursåktade sig dermed att: »anden grep dem».

Då de märkte att deras qvarhållande å Lazarettet hufvudsakligen berodde på vidhållandet af verkligheten och heligheten af deras förra inspirationer afstodo de slutligen från att upprått hålla deras anseende, sade sig erkänna att det förflutna orsakats af en besynnerlig och olycklig yrsel, lofvade att ej vidare lyssna till dylika andehviskningar; men bibehöllo sin strånga och rigorösa åsigt om synd och värld.

I byn Hafrida förestod mig ett dystrare och hemskare upptråde.

Der hade sansning ännu ej återkommit; hos Skjutsråttaren Johan Petersson funnos åtskilliga från andra orter och närgränsande församlingar, hvilka genom ett förfärande oväsande och

ursinnligt beteende lått öfvertygade oss att stugan var full af totalt galna; åtminstone kunde ej ömkligare och vildare tillgått, om 10 å 12 stormande galningar blifvit släppta tillsammans. Några sprungo, dansade, hoppade eller nego under de komikaste gesticulationer, andra rullade sig på golfvet, stodo på knå, med händerna hopknäppta, sträckta mot höjden; hemska skallande skratt, tjut och skrik blandades om hvarandra, några skällde som hundar, andra sjöngo m. m.

Johan Peterssens Hustru, 20 års menniska, med ett 4 månaders gammalt barn på armen, sprang öfver stolar och bord, skrek, skrattade och gråt om hvartannat, rullade sig, med barnet i armarne, omkring på golfvet, och ej utan det håftigaste motstånd, det ursinnigaste försvar kunde barnet tagas från henne; hon var af skrikning så hes att hon ej kunde tala, blott hviska eller skrika.

En 17-årig flicka af fin och gracil kroppsbyggnad och af mer än vanligt stådadt och hyggligt yttre, var till hög grad upplöst i känsla och gripen af förvildelse; under djupa nigningar, med hopknäppta händer och svångande med armarne skrek hon, ouphörligt repeterande: »Jag får bli salig!» »Jag har fått nyckeln till himmelrikets portar», och gråt så innerligt att i ordets fulla bemärkelse en strid tåreflod beständigt badade hennes ansigte, bröst och händer, samt droppade ner på golfvet. Jag kan aldrig glömma det egna uttrycket i hennes ansigte, hvori målade sig på en gång salig öfverjordisk fröjd och den djupaste menliga lidelse.

De flesta af dessa infördes till Lazarettet och hade då redan blifvit lugnade och sansade; de företedde under sitt vistande å sjukhuset intet symptom till sinnesförvirring om man ej som sådan vill anse deras andeliga högfärd och deraf andra later, vanliga hos Låsare. De hade ingen gång lidit af Chorealikhande symptom; de hade alla flitigt besökt Inga Stina i Bodanås, men vidare fått sin education af Hustru Ryd. Ett undantag måste göras, nemligen: Bonden Anders Jonsson hade länge

förut lidit af convulsiones epileptiformes, samt tidtals ån af slöhet ån af vildhet i lynnet; han måste vid och efter ett dylikt anfall insättas i cell tills han hunnit lugna sig; han var likvål hufvudsakligen frommare och beskedligare ån de andra, i thy att han saknade deras andliga högfård, erkände sin svaghet till kropp och själ och stoltserade ej lik kamraterna i tid och otid, på helgelse och råttfärdiggörelse för sin tro och bättring, på nåra förtrolighet med Frålsaren. Den 18 Mars infördes de till Lazarettet och utskrefvos den 30; hemkomna förhöllo sig de flesta stilla utom Hustru Ryd, som fortsatte sitt förra predikande, men med långt mindre gehör och bifall, hvarföre hon omsider tröttnade; sonen Carl, 22 år gammal, inbunden och lömsk, begaf sig ut åt andra socknar, för att predika fördömmelse och förbannelse.

Till denna kategori får jag också räkna många fall af *Melancholia religiosa*. Att här anföra något enskildt casus torde vara öfverflödigt; de voro alla sig temligen lika, tviflande, förtviflande, i hög grad olyckliga.

En hustru i Hylta, Svenarums socken, som i en af predikerskorna haft en ovån och derföre blifvit fördömd till evig ofärd, trodde sig göra bot och bättring, genom att natt och dag krypa på händer och knän, såsom varande enda medlet att bli salig. Andra fördömda sökte försoning och nåd genom att blidka den heliga ifvern med undergifvenhet och tro, samt gåfvor och skänker, då snart nådens dörr för den botgörande öppnades, eller såsom språkbruket gemenligen var: »deras kronor i himmelen blefvo så klara», då tvärtmot de obotfärdiges och otrognas (i afseende på profetissorna) kronor voro mörka; hvarje människa skulle, enligt deras låra, hafva sin egen krona i himmelen, som i glans eller dunkel afspeglade respective egares andliga tillstånd.

Flere lyckades att genom själfmord draga sig ur det plågande tviflet.

Inom många familjer, der olika tro och öfvertygelse om allt detta delade medlemmarna, uppkom ofta osämja, hat och bitterhet.

I Spånarp träffade jag en hustru liggande till sångs qvidande och sörjande, betryckt och förkrossad derföre att hon af hustru Ryd blifvit evigt fördömd, emedan hon ej ville undergå nya födelsens bad och intagas i den heliga församlingen; mannen, som blifvit Låsare och såg ned på henne med ömkan och förakt, hade misshandlat henne, och då jag nu frågade honom, om han ej borde hafva medlidande med sin hustru, och hvarföre hon ej fick lefva stilla och lycklig i sin tro, svarade han kallt och hårdt: »hon må vål pinas, hon har ej bättre förtjent».

Låseriet i Jönköping, som under de sednare åren trådt i methodistisk sold, fordrade åfven sina offer, skattade också till dårhuset, tvingade till förtviflan och själfmord.

På aflågsnare orter troddes att Methodism spelade en betydligare röl i företeelserna på landet; men dess bättre! ånnu hade den ej hunnit mer än fröa sig i staden, landet var obesmittadt; Methodism-skenhelighetens snarlikhet med Chorea-exaltation finnes vål deruti, att åfven den förre manar qvinnor och barn att upptråda som missionärer och predikande. Åtskilligt vore visserligen att, i sammanhang med dessa oroliga uppträden, såga om det publika låseriet både här och i andra orter; men må blifva osagdt, emedan symptomerna till en bättre ordning börja visa sig; det enskildta år nu mindre djerft och mera tolerant efter en viss kritisk brytning i hufvudstaden och hufvudsaken.

Låseriets predikosjuka och svärmeri lärar i socknar utom Jönköpings district tagit en rigtning åt hvad i Tyskland kallats för »Muckerei» till själfsvåld och tygellöst låttsinne; men här om har jag ej närmare kännedom.

För tydlighets och begriplighets skull hafva föregående sjukdomshistorier blifvit anförda; hvarefter torde få följa en kort pröfning af de serskilda symptomerna:

Tillsjuknande och prodromer bestodo hos de svårast an-gripna af oordningar i underlifvet, hufvudvärk, tryckning på bröstet, hjertklappning m. m.; hos de flesta endast af orolig, af drömmar störd sömn, olust för arbete, tyngd i kroppen, be-klämning öfver bröstet, nåra till andfåppa, stundom en kryp-ning i lederna m. m., men alla dessa obehag upphörde med ens då spasmer utbröto.

Hit torde böra räknas ett sjungande för öronen, ett för-nimmande af ljud och toner, liksom i luften omsväfvande den sjuke, hvilket af några få beskrefs åtfölja denna föregående ångslan och beklämning; synnerligast märkbar då de, för att förströ sina tankar, gingo ut i luften.

Spasmer. Den enda jag såg med clonisk kramp, i nästan alla viljan underkastade muskler var Lisa Andersdotter i Alsarp. Maria Svensdotter i samma by, den 3:dje i ord-ningen som tillsjuknat, hade, efter den beskrifning, Föräldrar och andra gjorde öfver hennes tillstånd, lidit af ohyggliga och våldsamma krampsymptomer. Från vanligt låge i sängen, hade hon kastat sig upp nära taket och åter nedfallit i samma låge, andra gånger hade hon hoppat upp och kortare stunder hängt kvar nära taket, med fingerspetsarne i panelet, hvarest likväl ingen serdeles afsats fanns till stöd för fingrarna, så att ingen frisk menniska der kunnat kvarhålla sig; hon hade gjort de vågsammaste och vidunderligaste språng, och sålunda i sina evolutioner öfvertråffat den argaste »Akrobat»; hon måste noga bevakas och aktas, för att ej falla och skada sig.

I allmänhet inskränkte sig spasmerne till ansigte, hals, armar och bröst; och, som jag redan anfördt, visade sig hos många en nåra löjlig ofrivillighet vid försök att fatta eller uträtta nå-got med händerna.

Vanligen började den sjuke rycka, stirra, eller slänga med hufvudet, som ån drogs bakut och ryggen tillbakaböjdes, så att om patienten satt vid en vågg, slogs hufvudet ofta ganska starkt emot densamma, ån böjdes hufvudet framåt och kroppen

i samma riktning, under oupphårliga ryckningar i axlar och armar. Härunder frampråssades vanligen korta, grymtande ljud, aldeles som då man oförvarandes sammantrycker någon persons bröst; någon gång fick man se de sjuka under dylikt grymtande, framåtlutade och under nämnde ryckningar, göra korta afbrutna språng eller små hopp utåt golvet, aldeles som om de varit mot sin vilja framknuffade.

Att spasm i Glottis, Diaphragma och bröstkorgens muskler torde få anses till hufvudsaklig del hafva medverkat till det af folket i allmänhet så högtidligt ansedda och af de flesta missförstådda, sång- och tal-behovvet, år hvad jag skall försöka göra antagligt.

Hvad som mången gång väckte serdeles uppseende, var att en och annan flicka midt under sitt exalterade tal afbröt och från sin, öfver de omkringstående vanligen upphöjda plats, kastade sig ut öfver den fått slutna församlingens hufvuden, och under kramryckningar och slängningar gjorde en tur omkring, för att, återkommen till sin plats, åter börja predikan. Under sömnen, som hos alla verkligt Choreasjuka var god, angrepos de aldrig af spasmer, om än dessa hela dagen igenom annars plågade dem; de voro till och med fria under nätterna, åfven vakande, så vida ingen främmande person såg eller betraktade dem.

Det motoriska nerfsystemet var altså i större eller mindre utsträckning angripet; aldrig förmärktes någon anledning att tro det sensibla i ringaste mån afficeradt; ej en gång fanns sympatiska nerven i någon påtaglig grad intresserad.

Spasmerne måste anses såsom det hufvudsakligaste, det mest karakteristiska i sjukdomsformen; de voro det utmärkande det beständigt och osvikligt förekommande hufvudmomentet.

Man har velat sätta exaltationen, tal- och prat-behovvet i spasmernas ställe, hvilka åter skulle få gälla som prodromer; knappt hvar 15:de af de sjuka hunno denna höjd af liflighet i phantasien, att de uppträdde som talare, ehuru samtidigt med

spasmerna, man ej undgick att observera en viss lyftning i phantasien, någon retlighet i lynnet.

Exaltation: man har velat kalla detta: extas; men bäst blir vål att så vidt man kan och förstår gifva hvarje sak sitt rätta namn.

Extas förutsätter en nästan total ofrihet i tanke och handling; är ett tillstånd då subjectet med kropp och själ finnes absorberadt af eller för en idé, en passion, med fullkomligt utslutande icke allenast af tanke- utan åfven af iaktagnings-förmåga af den yttre sinliga verlden; den extasierade hvarken hör, ser eller förnimmer. Spelande orren i skog kan vara en typ, om man så vill, för detta tillstånd; och ordet extas betecknar icke något serskildt slag af själssjukdom, af förvillelse, utan endast att en känsla, affection eller passion stigit till superlativ grad, och är således ett uttryck endast till kvantitativ bestämning.

Visserligen skulle kunna sågas att hos Hustru Lena från Hjelmseryd glädjen och förtjusningen höjde sig till en sådan superlativ grad, men ingen ofrihet i själens functioner, ej en gång i förnimmelse och iaktagningsförmåga förefanns; och ordet exaltation torde derföre få vara nog.

Den berättelse jag i min första Rapport till Kongl. Sundhets-Collegium afgaf om Maria Svensdotter i Alsarp hade gifvit H:r Sondén anledning att föreslå: Extas såsom betecknande arten och beskaffenheten af hennes »själssjukdom»; likvål var denna extas ej intensivare än att, såsom också i Rapporten tydligen stod angifvet, hon midt under farten att sjunga Psalmen 451. på min uppmaning afbröt och började med mig sjunga Ps. 492. Den nyssnämnda Hustru Lena, hvars exaltation var drifven till den högsta grad jag under tiden hade tillfälle att observera, visste efter anfallets slut både hvad hon sagt och hvad som passerat omkring henne; hon kunde under sjelfva anfallet förnimma om och hvad andra talte till henne.

Sjuka af 2:dra kategorien företedde vål också i sin mån denna exaltation; men den syntes bero långt mera på yttre in-

flytelser och syntes kunna beherrskas af sjelfvillig eller framtvingad uppmärksamhet. De predikade endast då åhörare i tillräcklig mängd samlats, eller undertryckte sina inspirationer om någon s. k. motståndare fanns instucken i församlingen. De sade ofta att Herren befallt dem »tala» t. ex. kl. 10; men rått handterade låto de lått persvadera sig att börja kl. 7 eller 8, och så vidare.

Hos de sjuka observerades för öfrigt vanligen en viss fryntlighet, glådtighet, öppenhet i svar och tal, tillgänglighet för raljeri om vanliga och världsliga ting på samma gång som en viss lättretlighet och nyckfullhet. Det var denna tillgänglighet för goda ord och åthåfvor som vanligen togs i anspråk för att vinna deras gunst och sedan; utan fruktan och utan att förolämpas, kunna observera både dem och de omkringstående; de styrde nemligen massorna med en vink af sitt finger. Vålvilja och vrede kunde lika hastigt och omvexlande hos dem uppväckas, och med någon vana att bedömma ett sådant sinnestillstånd hos fruntimmer, kunde lått förnimmas en viss benågenhet till förställning, att »intressera», och må en sådan paradox skrivas på våra damers mobila, låttrörliga, ja paradoxa nersystem.

Läsare och religionssvårmare voro deremot ån dystra och slutna, med skenheligt högtidligt nedslagna blickar, ån stoltserande, djerft frimodiga; men alla, i fråga om religion och christeligt lefverne, andeligt högfärdiga och intoleranta, på ett odrågligt sätt skrytsamma öfver hög gudaktighet och helighet, sågande sig vara »väckta» och »vandra i ljuset». De höllo sina predikningar och gudstjenster hela dygnet om, natt liksom dag; de klandrade Choreaslickornas profetior, höllo sig strängt till »Ordet» (Bibeln), hvilket de kallade, som de tyckte så poetiskt och förträffligt, »själens spegel». Det är från dessa fanatici fördömseln öfver så mycket i denna världen hårföt; den gälde: brånvin, svordomar, kammar, hårets bening, röda klåden, örhången m. m., till och med ordet »bra» kunde ej nämnas utan att framkalla horrörer och ruskningar på kroppen.

Den påtagliga och i ögonen fallande skillnad, som för öfrigt förefanns mellan de Choreasjukas och Låsaregalningarnas själstillstånd, hoppas jag vara tillräckligt upplyst i den förutgående beskrifningen på de olika kategorierne.

Svimningar och små dåningar inträffade, såsom jag redan nämnt, någon gång vid första tillsjuknandet; men fortforo också stundom envist sedan alla andra symptom försvunnit. Någon art af magnetisk slummer kan det visserligen ej få kallas; vid de tillfällen då det som måst syntes likna ett dylikt tillstånd, fann jag själfsväld och egensinnighet spela största rollen; så t. ex. då den ryktbara Johanna i Krokavadet vid mitt första besök ej hvarken genom strykningar, manipulationer eller tilltal m. m. stod att väcka ur sin slummer (folket sade att själen var borta på lustvandring i högre regioner), försökte jag reta henne, hvilket var mera oemotståndligt; hon rusade upp, gjorde ett slag i rummet, sprang åter upp i sängen och började der predika och härvid upptaga till besvarande och gen-drivande det jag yttrat under hennes dvala.

Sympathie. En märklig och intressant iakttagelse var, att de Choreasjuka egde en serdeles instinet och förmåga att igenkänna hvarandra; likasom att en innerlig sympathie, förtro- lighet och tillgifvenhet genast uppkom dem emellan.

Om en Choreasjuk flicka besökte en annan, flögo de genast i hvarandras armar, kysstes och smektes och kunde svårligen åtskiljas. Också sållade de sig tillhoppa så mycket som möjligt, så att man ofta fick se 6 å 8 flickor ihopkrupna i en enda paulun; under sista tiderna då åfven ynglingar, till profetians fullbor- dan, började, mer eller mindre frivilligt, rycka på sig, fick man se en eller annan sådan instucken i flickhögen; men detta åter är hvarken så eget eller oförklarligt.

En företeelse, som synnerligen och mågtigt talade till fol- kets vantro och vidskepelse, var något som kallades: »sång ur magen». Detta var ett frambringande af ljud i likhet med

hvad som i början af anfallet förekom hos Hustru Lena från Hjelmseryd.

Hos dem som bättre förstodo sin sak, d. v. s. de af 2:dra och 3:dje kategorierne, antog detta en form af buktaleri, så att tonerna frampressades, vanligen under en slags dvala, så vål vid ut- som inandning, men utan att låpparne rördes, ett drag i ansigtet förändrades, och blott förekom som ett sakta, stilla, af patienten sjelf omedvetet tonande. Man sade: »Han sjunger uti henne», och detta var vanligen förespelet till predikoraptus.

Öfriga functioner, se- och excretioner voro i fullkomligt skick, aptit och sömn goda; en och annan af 2:dra kategorien och de flesta af följande, skulle vara för etheriska, alltför andliga, att njuta lekamlig spis, åtminstone då främmande såg det; de höllo likväl till godo med skorpor och bakelser, hvilket åhörarne i mängd tillförde de predikande; men hvilket ej skulle få anses för jordisk föda.

Pupillen var hos alla Choreasjuka starkt utvidgad, men utan men för synförmågan. Denna utvidgning var så gifven hos de verkligt sjuka, att den slutligen blef ett godt och tjenligt tecken till urskiljande af tillgjorda och Låsare.

Ingenstådes förekommo eller omtalades visioner, hallucinationer eller någon slags svårare functions-slörelse af de yttre sinnena, ännu mindre någon förvirring i omdömes- eller reflectionsförmågans vanliga förhållande till förmimmelserna af den yttre världen.

Uti Presterskapets Rapporten omnämndes någon gång såsom tillfällen under tillfriskningen eller efter spasmerans upphörande, dels svullnad i bröstet, dels uppdrifning af underlifvet. Då jag ej kunnat närmare undersöka dessa oordningar, kan jag blott omnämna dem; möjligen står svullnaden i bröstet i något förhållande till förut varande retning på könsorganerna. En viss slöhet och liknöjdhet, dock just ej stupiditet, sågs några få gånger inträffa efter Choreans upphörande; men endast der den varit långvarigare.

Orsaker. Många icke-Läkare antogo i början sådets dåliga beskaffenhet under de båda sednare åren och förnåmligast Mjöldrygan, såsom orsak till sjukdomens både uppkomst och utbredning. Besinnar man denna krampsjukdoms förhållande, såsom under vissa vilkor smittosam, angripande endast yngre personer och nästan uteslutande flickor i pubertetsperioden; att vanligen endast en eller högst 2:ne yngre medlemmar af en familj angrepos; att i Vestra hårad och förnåmligast Hjemseryd, der sjukdomen mest grasserade, råg ingår i allmogens brödföda knappt till mer än $\frac{1}{2}$; att under de sednare åren ingen olågenhet af mjöldrygor eller af sådets dåliga beskaffenhet i dessa orter blifvit observerad, då deremot i trakten af Norra och Södra Vedbo, der nästan blott rågbröd begagnas, flera fall af dragsjuka förekommit; besinnar man allt detta, torde det vara lätt att inse det mjöldrygan m. m. ingen del haft i det förevarande onda.

En ännu allmännare opinion har varit och är, att låseri och exalterade, förvillade religiösa begrepp varit första källan till det intressanta onda. Bristande kännedom om orten, om verkliga förhållandet i dessa afseenden, samt en alltför ytlig och rask uppskattning af denna, krampsjukdomen stundom åtföljande, exaltation med religiös rigtning, kunna förklara ett sådant miss-tag. Förf. får hänvisa till berättelsen om Lisa Andersdotter i Alsarp och till beskrifningen öfver de andra kategorierne för vinnande af upplysning om Choreans och Låseriets verkliga förhållande inbördes.

Andral (Maladies du cerveau) säger att låg temperatur och fuktig luft framkalla hjernecongestioner, och Copland lärer speciellt tillskrifva dessa orsaker Choreans uppkomst; det kan ej nekas att vintren 1840—1841 var serdeles strång och att derpå följande vår var svårt regnig och kall. Byn Alsarp är belägen mellan sankta kårer och ångar, öfver hvilka Förf. endast ridande, och åndock med fara att drunkna, kunde färdas, då han på hösten 1841 besökte stället.

Hastig växt anföres också såsom en ofta förekommande orsak till Chorea. Den första patienten eller Lisa i Alsarp var visserligen ovanligt lång och groflemmad; men hade ej på sednare tiden växt fortare än i förut vanligt förhållande. Visserligen voro också de flesta af de verkligt sjuka flickorna starkt och för sina år ovanligt utbildade. Jag enkänner för öfrigt gerna min oförmåga att utreda detta mystiska och invecklade förhållande.

Smitta. Alla författare, jag haft tillfälle att rådfråga eller sett citerade, antaga Choreans smittbarhet; likväl lärer en erfaren man, Guersant (fils) (Hôpital des enfans) ej vara övertygad om densamma. Hår syntes den temligen påtaglig, ja obestridlig.

Den föreställning jag gjort mig om sättet för sjukdomens meddelande, vill jag anföra. Den syntes reproducera sig: 1:o genom en stimulus nervosus, och sålunda fysiskt, såsom vanlig smitta, medelst uppväckande af en pathisk process i det motoriska nersystemet eller heldre dess centrum; dels genom uppväckande af ett oemotståndligt efterhårningsbegär, såsom en gäspning smittar; såsom kramp och convulsioner lätt och oemotståndligt reproduceras vid blotta åsynen deraf; de så ryktbara baquets äro derpå talande bevis. Jag har tyckt mig finna att de sjuka af 1:sta kategorien sålunda bekommit sjukdomen. 2:o genom inbillningens försåttande i ett retadt och exalteradt tillstånd; så syntes mig åtminstone de af 2:dra kategorien primärt afficerade. Om än de flesta af dessa sålunda voro och kunde anses för blott inbillnings-sjuka och derigenom förledda till ett omedvetet själfbedrägeri, kan likväl ej nekas, att några på denna väg blefvo verkligt Choreasjuka. Att inbillningen, sjukligt inciterad, kan framkalla fysisk sjukdom, en abnorm nerfverksamhet, har erfarenheten tillräckligt konstaterat lika bestämdt som gallsot och tuberkler af vrede.

Dubois i Paris berättar att han förlidet år blef kallad till en fru som hade svåra, men ej drivvande, födslovårkar; både

frun och husets vanliga läkare ansågo tiden för partus vara inne. Dubois förklarade, efter undersökning, grossessen vara endast i 8:de månaden; vårkarne upphörde genast, qvinnan blef frisk och förlöstes i ordentlig tid, lätt och lyckligt.

Sherwood berättar om en Läkare, hvilken, oaktadt en oöfvervinnelig afsky för intagande af medicin, nödgades af en vis förstoppning å sig tillreda en saltlösning, som sattes bredvid sängen för att intagas vid uppvaknandet; under natten fantiserades öfver det högst obehagliga som förestod, och om morgonen resolverades utan behof af saltet; samma försök med lika effect har han sedan flera gånger omgjort.

Diagnostisk: Jag får anföra hvad som kort och expressift i Dictionaire des Diet. de medicine, artikeln: *Chorea* finnes anfördt: »symptomerna i *Chorean* äro så påtagliga, att den svårligen kan förvexlas med andra sjukdomar. Gubbars runkning på hufvudet, nervös darrning till följe af omätligt bruk af spirituosa, darrning af qvicksilfver-förgiftning, spasmer i ansigtet i vissa sårdeles plågsamma fall, skilja sig fullkomligt från *Chorea*. Det är oriktigt att vilja förblanda *Chorean* med *St. Guys* dans, dansraseri (*dansomanie*), hvilken är ett otygladt begär att dansa; denna sednare sjukdom är en verklig vesanie, i hvilken muskelrörelserna ingalunda äro ofrivilliga, emedan de äro framkallade af hjernan, i hvilken functions-förvirringen har sitt säte».

Farsoten 1374, af Hr Sondén så ofta citerad likbetydande med sjukdomen i Småland, var just en sådan dansomani, (*Tangwuth*) och bör sålunda ej förvexlas med *Chorea*. 1828, 1829 herrskade i Paris nästan epidemiskt en krampsjukdom, hvilken kallades *l'aerodynie* och ansågs än likna *Chorea* än hafva öfverensstämmelse med *Epidemierna* under namn af *l'ergotisme*, *convulsio cerealis epidemica m. m.* I hvad hänseende denna och *Chorean* varit lika, kan jag ej närmare upplysa. Utan blindhet af förutfattade idéer anser jag det omöjligt att förvexla *Chorean*

med Låsarnes himlande, vridningar på hufvudet, svängningar på kroppen och nigningar.

Åfven måtte det vara temligen lätt att skilja derifrån Shaken-quakers, convulsionårens m. fl:s. putslustiga beteenden. Att urskilja tillgjorda Chorealiknande spasmer från verkliga är väl ej alltid så lätt; någon vana och öfning att uppfatta det hela med behörigt afseende åfven på småsaker torde kunna leda omdömet. De tillgjorda spasmerna orsaka dessutom snart trötthet, som åter aldrig intråffar i verklig Chorea. För mig syntes pupillens betydliga utvidgning hos de verkligt Choreasjuka vara ett serdeles godt tecken.

Complicationer såg jag inga mer än understundom och såsom redan är sagdt med något religiöst svårmeri eller hysteri.

Chorean här syntes ån vara Acut ån Chronisk; Lisa Andersdotter var mer ån $1\frac{1}{2}$ år sjuk; hos de flesta hade den en ganska hastig öfvergång, synnerligen om medicin någorlunda ordentligt nyttjades; den syntes ån remittera ån intermittera; nätterna voro alltid fria, och mången hade blott anfall en eller två gånger om dagen, på temligen beståmda tider.

Choreasjukdomens Pathologie. Ingen enda dog och hvarför också ingen obduction kunnat göras; men om vi antaga:

1:o att organer åro orsaker och function följd;

2:o att functioner åro organer i verksamhet; och

3:o att en sjuklig vitalitet betecknar ett sjukligt organ; så torde man åtminstone kunna leda sig till att inse affectionens såte.

I denna Chorean ledo ansigtets, halsens, skuldernas, armarnes, tungans och luftstrupens muskler samt diaphragma; men blott hos högst få de nedre extremiteternas.

Om vi eftersinna hvilka nerver nåstan uteslutande betinga dessa delars irritabilitet, så finna vi följande: 5, 7, 9, 11 och 12 paren; alla dessa utgå från medulla oblongata, från dess corpora olivaria eller restiformia; 8 paret (hørselnerven), utgår

också från samma ställe, och märkligt nog var hörseln det enda sinne, som i någon mån syntes afficeradt.

Jag tror mig på denna grund hafva skål antaga att någon inflammatorisk retning i Medulla oblongata varit närmaste orsaken till härvarande Chorea. Man torde såga att hela det motoriska nervsystemet någon gång var angripet och att medulla oblongata ej utgör uteslutande centrum för detsamma; men jag ber att få anmärka det trochlearis och oculomotorius ej syntes afficerade och att dessa ej utgå från Medulla oblongata; jag antager att denna affection af Med. obl. är primitif och att retningen fortplantar sig mer eller mindre till ryggmärgen. Pupillens betydliga och nästan constanta utvidgning är ett ytterligare bevis för detta antagande; ty enligt Valentin och Petit betingas denna af cervicalnerverna; contraction deremot af oculomotorius. För att förklara prodromernas uppkomst, gastriska tillfållen, oro och beklämning i cardia, göres ej behof att tillgripa ett lidande af nervus sympathicus eller ganglion cœliacum, om man blott medger nervi vagi stora inflytelse på dessa partier.

Utom hos högst få, der en vidståektare affection af ryggmärgen eller dess omklådande hinnor kunde förutsättas, inskränkte sig vanligen spasmerna till de delar, hvilkas irritabilitet bestrides af nämnde hjernnerver, om man nemligen tager i betraktande den intima förening nervus Villisii ingår med cervicalnerverna. Att endast ryggmärgens främre nervrötter ledo faller af sig sjelft.

Richter och med honom flere äldre författare antaga att grunden ligger i en förhöjd eller på eget sätt förändrad känslighet i gangliisferen och hela plexus abdominalis. Chorean vore då nära likbetydande med Hysteri eller Cardialgie och dylikt. Richter såger också att den ofta uppenbart icke annat är än en hög grad af Hysterismus.

En affection af underlivets nervplexus eller sympathicus, sjukdomsformer sådane som Cardialgie, Hypochondrie, Hysteri m. m., både kunna och böra urskiljas från Chorea;

de förra betinga och orsaka visserligen någon gång spasmer, men först secundärt genom consensuel retning. Choreans hår tecknade sjukdomsbild intråffar ingalunda på Hysteri; complicationer dessa former emellan måste gålla hår lika som i medicin i allmänhet.

De symptom af könsretning, hvilka någon gång observerades torde rationellare böra anses som en sympatisk affection, om man ej ville härleda densamma från en retning å lilla hjernan.

Stiebel (Frankfurt) anser grunden ligga i en af inflammation eller turgescens framkallad retning af ryggmärgens eller medulla oblongatas rörelsenerven. I normaltillstånd äro dessa muskler underordnade den från hjernan utgående viljan: viljan är det, som sätter muskeln i verksamhet för en beslutad rörelse. I Chorea är nerven isolerad, kedjan mellan nerven och hjernan är afbruten, och å sjelfva stället för denna afbrytning finnes en onaturlig retning, som tvingar muskeln till ovilkorliga rörelser, hvilka annars blott genom viljans kraft framkallas, då hjernverksamheten är i normalt skick. Nästan alltid uppstår Chorea under ryggmärgens och ryggradens utveckling, vanligen i en ålder från 7—17 år, blott undantagsvis sednare. Efter öfverstående sjukdom, befinnas alltid de sjuka hafva växt ett godt stycke. Sjukdomen synes bero af följande anatomiska förhållanden. Ryggmärgen och rötterna till nervplexus ligga inom en ben-cavitet. Vid fortgående utveckling ansvålla deras nutrierrande omgifvande hinnor och kärl, och ryggraden måste låmpa sig efter denna utvecklingsprocess. Om nu ett missförhållande uppkommer mellan nerfsystemets och de omgifvande benens utveckling, så att caviteten (die Höhle) ej lemnar tillräckligt rum åt den uppsvållda massan, uppstår en retning på nervrötterna, hvilken, lik en främmande kropp, orsakar ryckningar. Ett sådant missförhållande kan åga rum till följe af ryggkotornas ansvällning, under det i nerven ingen förändring försiggått, likaväl som genom turgescens i hinnorna och nervpartierna sjelfva

och oförändrade vertebrer; likväl äger det första alternativet of-tåst rum.»

Det förefaller mig som om denna uppgift och derpå grundade resonemang, ehuru möjligen anatomiskt riktigt, likväl ej vore physiologiskt och pathologiskt consequent; om nemligen ledningen (»kedjan») mellan något hjernpartie eller ryggmärgen och en motorisk (viljan underkastad) nerf upphåfves, blir följden mer eller mindre fullständig lamhet, ej endast att viljans inflytande förloras. Det skulle synas som Stiebel velat förlägga viljeförmågan i de motoriska nervrötterna; hvilket lika litet låter såga sig, som att förlägga själen i de »sensitiva (?) nerverna» såsom jag nyligen sett vara i fråga.

Visserligen kan en inflammatorisk retning eller turgescens sådan som Steibel antyder blifva orsak till ofrivilliga muskelrörelser; men troligen ej till följe af en slags incarceration, som tvertom måste förminska den motoriska nervens inflytande på vederbörande muskler, utan till följe af forplantad retning till ryggmärgen eller medulla oblongata, hvarigenom jag föreställer mig att impulsen eller incitation till muskelrörelse blir så måktig, hjernpartiets egna och inneboende vitalitet så stegrad, att viljans och själfbestämningens öfverherrska tillintetgöres; aldeles som då vid öfverretad inbillning, dess producter blifva så lefvande och oemotståndliga, att observationsförmåga och förstånd ej för-må att inför medvetandet tillbakavisa dem utom realitetens område.

Bouillaud, som medger de otillräckliga upplysningar pathologiska anatomien i detta fall låmnar, förmodar, på grund af undersökningar, gjorda af Rolando, Magendie, Flourens och af honom själf, i afseende på lilla hjernans function, att detta organ vore lesionens såte, af hvad natur denna lesion än må vara.

Chorean måste kanske slutligen förflyttas till classen af sjukdomar incertae sedis.

Den har till sin natur varit ansedd ån som paralysis (Galenus), ån som convulsion (Sydenham), ån som på en gång convulsion och paralysis (Pinel); någon har råknat den som stupiditet.

Cullen ställer den bland »animala livvets spasmodiska affectioner»; Sondén kallar den ån Theomanie, ån Танговуѣ (dansomanie), ån exstas m. m. och ställer den bland själssjukdomarne. Det torde blifva svårt att vid vetenskapens närvarande ståndpunkt gifva företrädet åt någondera, såsom varande Hypotheser allesamman; ehuru likvål den ena möjligen orimligare ån den andra.

I hvad förhållande står ändtligen den beskrifna exaltationen, den oemotståndliga driften att sjunga eller tala, till Choreans grundlidande eller till spasmerna?

Jag har förut i en Rapport till Kongl. Sundhets-Collegium antydt min åsigt hårom och jag torde här närmare få redogöra för densamma, synnerligen som D:r Sondén velat göra denna exaltation till hufvudmoment i sjukdomsformen, till grundlidande; och deraf taga sig anledning att icke allenast benämna sjukdomen utan åfven skaffa den en annan nosologisk plats.

Till grundlidandet hörer clonisk kramp: ofrivilliga rörelser i diaphragma, bröstmusklerne, luftrörs-hufvudets, tungans och låpparnes m. m. muskler; att under sådant förhållande nödvändigt och ofrivilligt ljud och toner måste frampressas, eller ett sådant tillstånd, som hos Hustru Lena från Hjelmseyd år beskrifvet, skall uppkomma, år, synes mig, helt naturligt. Vi veta att en inre oro, en inre spänning föregår och åtföljer ett sådant nervlidande, hvilket vi kalla kramp, ehuru vi ej rått förstå eller begripa densamma; den medför ett qual, en quåfvande kånsla, som småningom löser sig kritiskt i convulsioner eller spasmer; ett inre vålbehag åtföljer alltid en dylik öfvergång; man säger: det år ljuft att få gråta; det lättar att få utbrusa i vrede; d. v. s. ett inre retningsstillstånd, en inre kramp, löses af en yttre spasmodisk verksamhet. Man har kallat Fallandesot »kramp i hjernan», som löses af convulsioner, hvar efter lugn och sömn.

De flesta krampsjukdomar åtföljas af en viss låtrorlighet, af retlighet i någon af hjernans delar; ån får fantasien en högre lyftning, ån visa sig sinne för musik, rim, förstöringsdrift eller dylikt.

Hos de Choreasjuka kunde jag icke observera någon enskild hjernans function eller, om man så vill, organ irriteradt, endast en större retlighet, en snabbare uppfattning; deras vålvilja, så vål som vrede lått framskaffade, nyckfullhet och sjelfsvåld någon gång påtagliga.

De författare, jag haft tillfälle att rådfråga, hafva lagt mycken vikt på, hvad jag också många gånger observerade och som af de sjuka sjelfva erkändes, neml. frammande personers inflytande till sjukdoms-yttringarnes både framkallande och stegrande. Lågger man hårtill den undran hvarmed de begapades, den apotheos dem egnades, måste detta inflytande blifva så mycket större, synnerligast hos dem, som ej motstodo frestelsen att tro på en högre makts omedelbara inverkan till framkallande af ryckningar, till frampressande af ljud och toner m. m., hvaraf de ej kände sig tröttade eller illamående, utan tvärtom låttade och befriade från en oroande, qvåfvande känsla.

Det frappantaste i pubertets-evolutionen, i öfvergången från flicka till qvinna, år denna våxande instinet, denna omedvetna drift att behaga, att intressera. Det år denna drift, som gör den rasande, pojkkaktiga flickan till ett stilla och blygt fruntimmer, som just med detta stilla våsende, med sina nedslagna ögon, söker attrahera. Men hela världen vet också att denna drift stundom gör henne till ett våsende fullt af inconseqvenser och nycker, som för ändamålet att »intressera» eller våcka uppseende stundom våljer de bizarraste och absurdaste sätt. Detta år qvinnans gryning, då orediga bilder liksom i halfdager svåfva för hennes sinne, utgångna från hennes slågtlifs utveckling.

Lågger man dessa båda sednare moment tillsammans, blir det ju klart att ett tillstånd af halft medveten, halft omedveten, både frivillig och ofrivillig tillökning i de spasmodiska

symptomerna och af dem beroende företeelser måste äga rum; och att denna tillökning, åtminstone i kvantitatift hänseende, om jag så får säga, är oberoende af den genuina Chorean.

Jag torde nu ändligen kunna våga det yttrande: att jag anser exaltationen, dessa raptus af tal och sång hos choreasjuka vara en sammansatt product af:

1:o sjelfva choreans grundlidande och deraf beroende Klo-nisk kramp i andedrägts- och talverktygens muskler (jmför beskrifningen af anfallet hos Hustru Lena från Hjelmseryd, samt Stiebels erfarenhet).

2:o. Den ljufva känslan eller åtminstone stora lättnad, som alltid åtföljer och erfares vid öfvergången från ett protopatiskt lidande, kramp, till ett deuteropathiskt, spasm.

3:o. Denna mystiska stimulus nervosus, som ligger i främmande personers undrande blickar och förگردande ord, samman-tagen med en dylik stimulus från kvinnans slägtlif; bådas verkan, homogen och sammantråffande i begäret att i viss mån öka eller öfver det ofrivilliga drifva de sjukdomsyttningar, som väckt det allmännaste deltagandet, den största undran.

4:o. Den egendomliga själslyftning, snabbare uppfattning, och större retlighet, hvilka i Chorea oftast iagttagas; såkerligen förefaller det ej oväntadt att en affection t. ex. på Medulla oblongata consensuellt irriterar hjernans öfriga delar; man kan heldre säga att en exaltation måste uppstå. Denna exaltation har naturligtvis gifvit lyftning åt ifrågavarande raptus, vare sig uti världsliga eller gudeliga ämnen, och framför allt inspirerat materialier. Men hvad jag med visshet tilltror mig kunna påstå, är att denna på den kvantitativa scalan aldrig steg så högt eller till sådan intensitet att den ensam hvarken förmått framkalla eller underhålla en sådan fristående själsverksamhet, d. v. s. har ej gått till »extas» ej till »suspension eller abalienation af sinnenas bruk, till brist på medvetande och sjelfbestämning jemte en förhöjd verksamhet i phantasien, som gör att den sjuke tycker sig vara i en annan krets, än den som

omgifver honom.» En definition, som H:r Sondén trott vara tillämplig på ifrågavarande fall.

5:o. Den vilseledande och slutligen allmänblifna vantron i afseende på sjukdomens upphof; sedan först likvål andeliga tal och sånger kommit på modet.

Når en qvinna i pubertetsevolutionen, till exempel Lisa Andersdotter i Alsarp, genom en sjukdom som denna, under en långre tid afhållas från kroppslig sysselsättning, måste denna overksamhet tvinga henne till någon andelig, till inre reflection, så mycket begripligare med de elementer af ökad receptivitet, hvarom förut är nämndt.

Lisa började också efter en tids sångliggande att prata mer än vanligt om världsliga likgiltiga ting; men framför allt att, dagarne i ånda, sjunga visor, hvartill hon kände ett stort behof och derunder liksom någon frihet från de annars beständigt oroande spasmer. Det är af vigt att påminna sig detta factum, som dessutom finnes upptaget och beskrifvet i Prosten Hjelmquists första Rapport om förhållandet; och som blifvit öfversänd till Kongl. Sundhets-Collegium.

Richter säger: att choreasjuka plåga recitera verser och berätta historier med serdeles både rytm och correcthet, utöfver de sjukas vanliga och alldagliga förmåga.

Lisa Anderdotters visförråd kunde ej råcka i evighet och ett behof af omvexling, en lust till läsning i bibel och andaktsböcker, en lika lindring och lika behag i sjungandet af andeliga sånger, böra under närvarande förhållanden vara lätt begripliga; öfvergången till religiös rigtning och denna till och med exalterad, torde nu ej vara så vidunderlig, af så stor betydelse »såsom måtare på folkets andeliga culturgrad» m. m. Lägges nu hårtill, till dessa väl förberedda momenter och eldfångda ämnen, några gummors uttalade öfvertygelse om förete-
 elsernas upphof och ändamål, torde lätt inses att »Theomanie», såsom detta ord bör förstås, icke är någon passande benämning, synnerligast som man derigenom ledes från rätta stråten

och ifrån att inse deras förhållande till och beroende närmast af den krampsjukdom vi kallat Chorea.

Tvekande om min förmåga att vara nog tydlig, kan jag ej underlåta att i öfversättning bifoga den del af Stiebels afhandling, som kan hafva något intresse i ifrågavarande afseende. Han säger sig hafva sett och behandlat öfver 100 Choreasjuka och ingen af de smårre afhandlingar, jag haft tillfälle att se, har så naturtroget och redigt framställt grundragen för bedömandet af denna sjukdomsform. Schmidts Jahrbücher 1838 N:r 6. pag. 292; Caspers Wochenschrift 1837 N:r 1. — — — —

»Någon gång flyttar sig retningen från ett ställe till ett annat, sålunda att sedan ryckningarne en tid beherrsikat öfre extremiteterna, angripa de sedan de undre, eller omvänt. Stundom variera ryckningarne med lika så litet farliga lamheter. Till de märkvärdigaste fallen af Chorea höra de, då partiel Chorea angriper enskildta sinnesorganers rörelsenerver. Sådane sjuka antingen blinka oupphörligt med ögonlocken eller förvrída ögonen, många nysa utan uppehåll, andra åter tvingas att oupphörligt, d. å. från morgon till afton, utstöta oarticulerade toner, såsom t. ex. hep, hep, hep, eller hem, hem, eller wu, wu, wu, eller ehr, ehr, ehr, men kunna dervid likväl tala, fastän blott med ansträngning och halfsjungande (lallend), hvarefter de likväl så mycket håftigare och ihårdigare måste åter framstöta de ofvannämnda ljuden. Dessa toner upphöra för ett ögonblick om man hårdt trycker på underkåken eller i trakten af atlas, men snart blir en sådan tryckning för dem ganska plågsam. Detta framstötande af toner fortfar ofta hela veckor, utan andra mellanskof, ån dem sömnen medför, en fullkomlig mållöshet följer flera gånger för någon tid hårpå, ån en stiekande smårta i ena eller andra sidan af bröstet, ån asthma, hvarvid likväl djupa andedrag, gåspsningar, sträckningar och snyftningar åro för de sjuka serdeles behagliga.

Hjertklappning åtföljer åfvenledes gerna Chorea så väl den partiella, som den universella. Stundom förekommer som om

den partiella Chorean endast satte hörselbenen i en dallrande rörelse, så att de sjuka ständigt tycka sig förnimma toner. Sådane sjuka besväras icke allenast af ihållande förnimmelser af susning, klingande och brusande, utan plågas äfven af stickande smårtor i öronen och tro sig döfva, under det deras hörsel endast blifvit finare. Ju högre man skriker till dem, desto mindre höra de, men deremot uppfatta de lått sakta framhviskade ord. Nästan alla sjuka, så vål af partiell, som allmän Chorea, klaga, vid undersökning af ryggraden, öfver smårta vid någon ryggradskota, som också då visar sig uppdrifven. Hos alla sjuka, hvilka Förf. haft tillfälle att observera, förefanns ingen annan orsak till grund, än den ofvan angifna, anser dock ej för omöjligt att dylika företeelser kunna frambringas genom afsättning af skårpa på ryggmårgens hinnor, genom rheumatiska och erysipelatösa metastaser, genom gifter, som hafva en lika verkan med strychnin, liksom äfven af skador på ryggraden. Desto orimligare anser han deremot hypoteser, om att potenser sådana som afficiera gangliinerverna, såsom maskar, saburra, hysterie eller dylikt, skulle frambringa Chorea. Man talar också om en Psychisk Chorea, men dansraseri (Tangwuth), som af själsförvirring uppstår, är en helt annan sjukdom, och hos denna åter, hvarom här är fråga, är just det karakteristiska, att cerebralfunctio förlorat sitt inflytande, till följd hvaraf en phantasien inverkan på musklerna ej kan komma i fråga. Visserligen kan vål Chorea vertebralis, myelitica eller hur man vill benämna den, complicera sig med en psychisk, och flere casus af denna art hafva förekommit, synnerligast på landet, hvarest sådana sjuka blifvit med förvåning och undran begapade såsom förtrollade, besatta (Besessene), och derigenom lått blifvit förledda till en sjelfvillig stegring af deras phantasie, hvarvid de tycka sig förnimma saker, som egentligen ej höra till sjukdomen, Likvål stå, under dylika om-

ståndigheter endast de muskler till phantasiens disposition, hvilka ej af den egentliga sjukdomen blifvit tagna i anspråk, och det blir ej serdeles svårt för Läkaren att urskilja hvad han bör anse som product af de för Chorean till grund liggande materiella förändringarne och hvad som är frambragt af en exalterad inbillning. Så lått det än är att sjelfvilligt eftergöra de rörelser, som till följe af sjukdomen uppstå, så svårt är det likväl att simulera desamma, emedan musklerna snart tröttna. Många gånger fortsättas dessa abnormala muskelrörelser af en slags vana, åfven sedan de materiella förändringarne blifvit håfna; serdeles återtaga lifliga barn af vanart gerna detta muskelspel. Ett ärftligt anlag till Chorea låter aldeles icke förneka sig, synnerligast och oftast har S. träffat den hos Judar. Vid de af Engelsmän och Fransoser anställda obductioner funnos alltid förändringar i ryggmärgen, dess hinnor eller ryggrads-kotor. Förf. har ej haft tillfälle att göra en enda obduction emedan alla hans sjuka tillfrisknade.» Såsom den bästa behandling föfordar han följande: Vid den möjliga upptäckta ömmande kotan låter han framför allt sätta blodiglar och efter detta ingnida mercurialsalfva, sednare likväl unguent. Authenrith. å båda sidor om det smärtande stället. Kan ej, såsom i början af sjukdomen ofta är händelsen, någon smärtande punkt upptäckas, så låter han sätta iglar och spanska flugor ofvan och nedantill på ryggraden, liktidigt förordnar han invärtets Calomel. Är denna behandling till håfvande af det onda ej tillräcklig, beredes fullständig läkning genom ihärdigt fortsatta duschbad utåt ryggraden. Försvinner ej det onda vid denna behandling inom 14 dagar eller 3 veckor, så öfverlåte man läkningen tranquilt åt naturen, som alltid vid fortgående utvecklingsprocess kommer den till stånd, och använde på sin höjd några retande ingnidningar på ryggraden. Till estereur göra martialia invändigt god tienst.

Behandlingen var i consequens med åsigten om sjukdomens pathologiska moment. Vid prodromer eller, om det då försum-

mades, genast vid inbrytande sjukdom, en åderlåtning på 2 à 3 jumbur hos starka, saftiga personer, för barn från 10—14 år 6 à 8 iglar i nacken; derpå Lax. Salinum och ingnidningar af Authenrithsalfva antingen i nacken eller mellan skuldronne; under 3 à 4 följande dagar gafs Calomel och Jalappa till lindrig lösning så att 2 à 3 lösa öppningar dagligen följde. Vid inträffande svårare spasmodiska ryckningar gafs något antispasmodicum, såsom Sol. ful. foet. eller Liqu. Tartr. Ammon. med Tinct. castor. Theb. eller asa-foetida-lavemang; fortforo spasmerna efter dessa medels bruk, börjades med Oxid. Zincicum gr. tria 3 à 4 gånger om dagen, en spansk fluga i nacken; efter några dagars ordentligt bruk häraf upphörde vanligen och temligen bestämdt det onda.

Under hela sjukligheten användes intet annat; anlidades medlen under första skiftet eller vid prödromerna, hörde jag aldrig att de mågtade öfvergå till sjukdom; sjelfva sjukdomen åfven i full fart med både spasmer och taltrångdhet, curerades lika säkert och bestämdt, om enligt den gifna regimen medlen i föreskrifven ordning begagnades, derom vittna repeterade uppgifter från presterskap, kronobetjening och ståndspersoner, utom den bestämda erfarenhet Dr Holmbom hårom på Lazarettet erhö. Lefnadsordningen sökte man göra i afseende på mat och dryck så enkel, lätt och icke-retande som möjligt; i öfrigt föreskrefs: absolut afhållsamhet från att besöka andra sjuka och lika absolut afhållande af främmande och om möjligt trågen kroppslig sysselsättning till tankarnes afledande; att emot retlighet, sjelfsvåld och egensinnighet såtta alfvar och om så tarvades någon gång strånghet.

Om en bestämd och helsobringande verkan ej kan fränkännas den använda medicinen, upphörde likväl hos en stor mängd sjukdomen af sig sjelf den förutan; men gällde detta hufvudsakligen sjuka af 2:dra Kategorien sedan en ny riktning för deras tankar eller framtvungad uppmåksamhet på dem sjelfva framkallats; många voro de casus, der sjelfsvåld, egensinne och

inbillning låg till grund för det onda, hvilka lätt och i ögonblicket håmmades i farten genom passande allvar.

Jag hade tillfälle att, under förlidet års bevaringsmånstringar, se ynglingar från trakter, som under vintren och våren varit af förvillelsen angripna, börja ruska och rycka på sig vid orden: »brånvin», »satan», ja till och med »bra»; då dessa utslutande hörde till Låsare-kategorien, förelades dem att göra båttring på annat sätt vid åtskilliga äfventyr, och man kunde genast säga och göra hvad som heldst utan att de deraf afficerades och jag har gjort mig underrättad, att de under pågående möte funnit sig vid att hålla sig raska och vara som de andra ynglingarne.

Då inom kort tid alla som behandlades med medicin blefvo friska, kom naturligtvis ej i fråga att försöka andra medel och inga envisare fall förekommo till behandling; jag var annars beredd att försöka Rad. artemisiæ, af Prof. Huss lofordad, kanske äfven Sulph. quinic. efter Homöopathisk princip, ehuru jag sedan blifvit förvissad att opium enligt sådan åsigt varit mera passande. Möjligen har det opium, som ingår i Tinct. castor. Theb. och som af mig såsom antispasmodicum användes, verkat hel-sogifvande enligt lex similium. Thibaud (de Nantes) har berömt Campher.

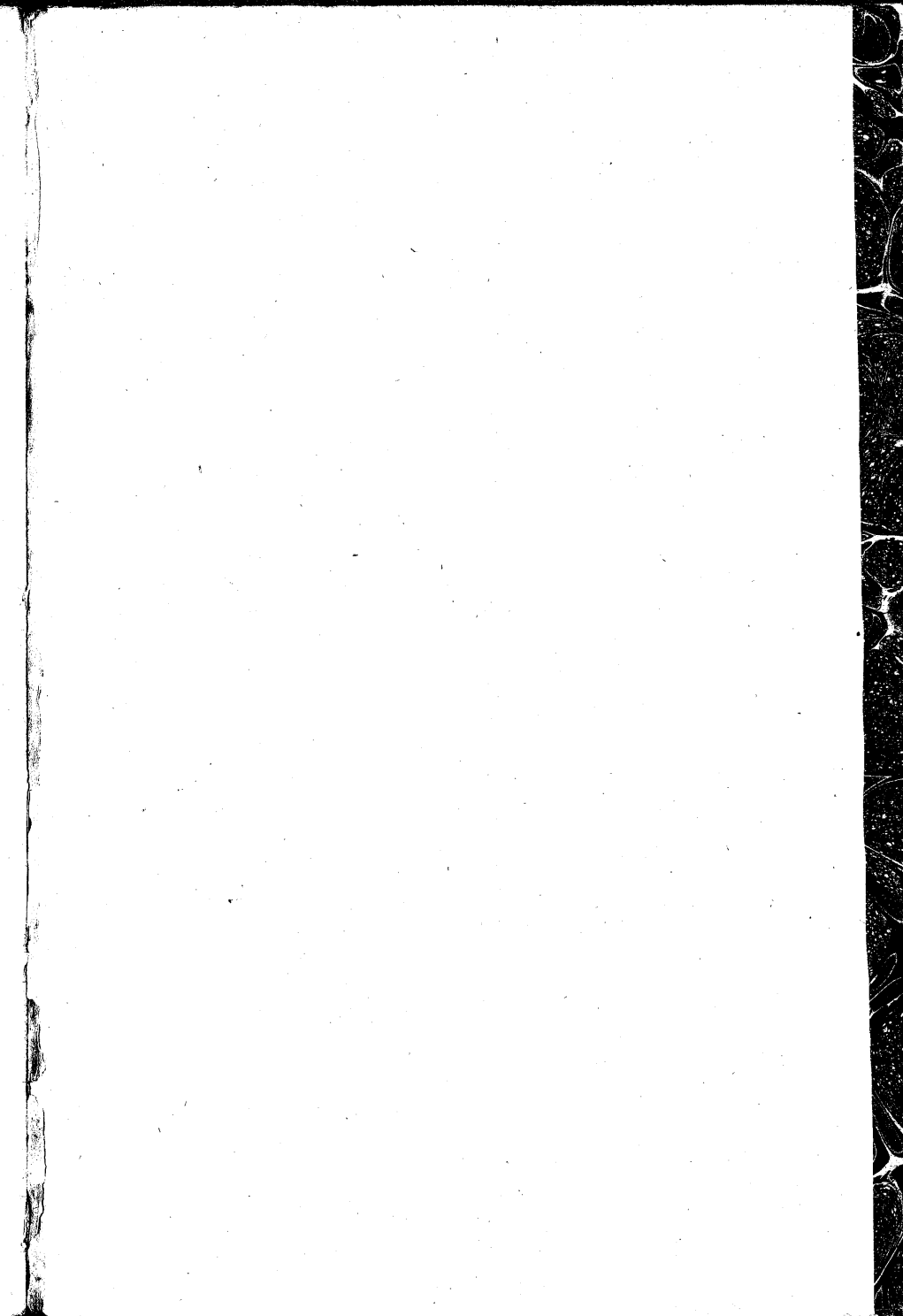
Till ä g g.

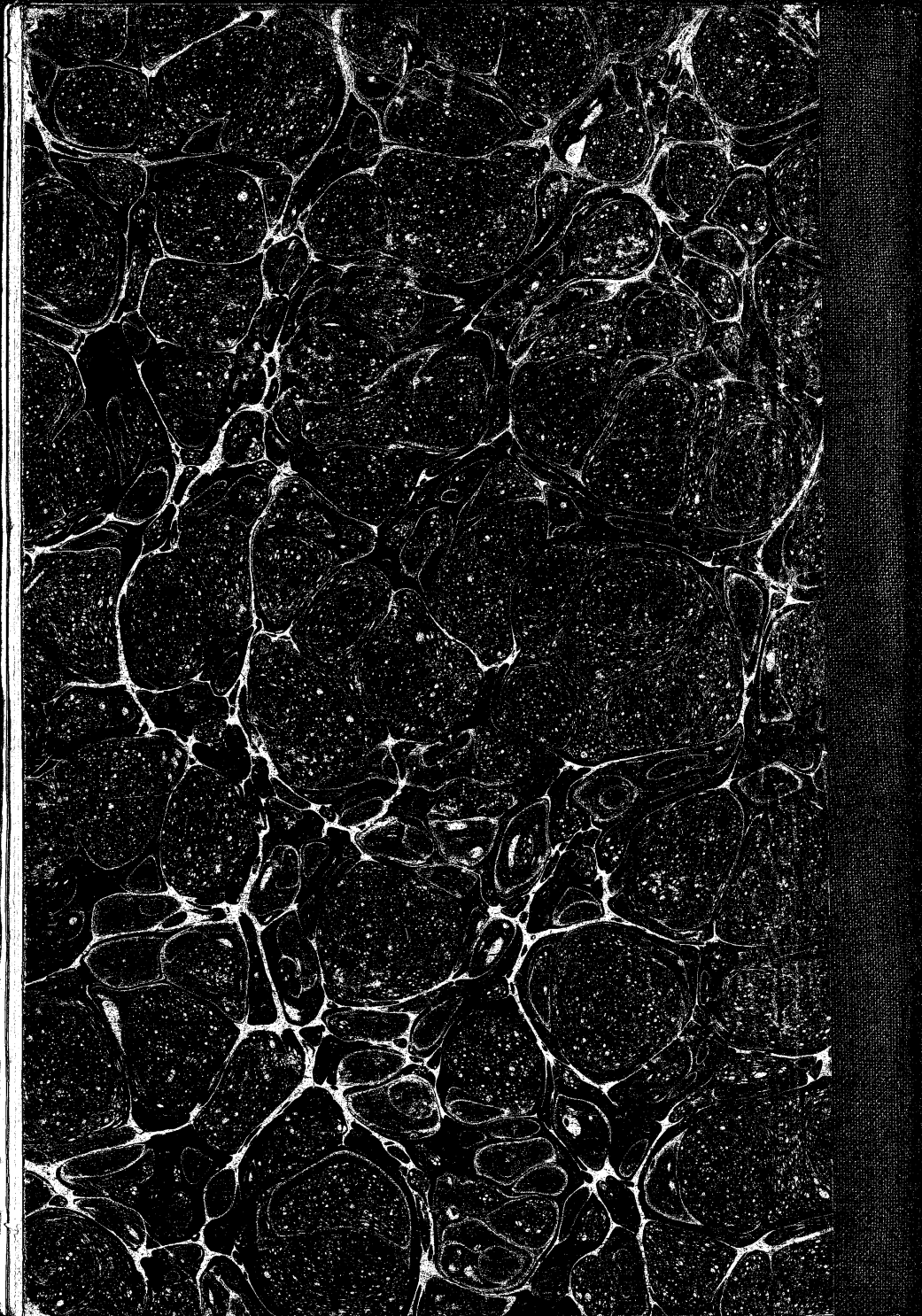
Några uplysningar om sjuklighetens öfvergång från socken till socken, från ett hårad till ett annat, om dess olika lynne och karakter allt efter de kringvandrande missionärernas olika förhållande till Chorea eller Låseri, vore kanske också af något intresse; jag vill i största korthet blott anföra att den

åkta, genuina Chorean ensamt observerades inom Vestra Hårad och hufvudsakligen inom socknarne Hjelmseryd, Stockaryd, Bringetofta och Hylletofta; i Svenarum träffades högst sällan någon af 1:sta kategorien, men af de andra började hår fallen blifva så mycket talrikare, och det var hår Låseri och Chorea började melera sig samt spasmer och krampsymptomer att eftergöras för fanatismens räkning. Jag tror mig hafva rätt då jag påstår att intet fall af åkta Chorea förekommit utom nämnde socknar. — Jag kan väl ej döma om förhållandet i angränsande Provincial Läkares Districter; men slutar af det progressiva aftagandet af Chorea inom Jönköpings Distrikt ifrån sjelfva brännpunkten Hjelmseryd, samt af förhållandet inom Mo Hårad, hvarifrån det onda spridde sig inåt Vestergöthland.

Från Rogberga socken af Tveta hårad aftågade missionärer af 2:dra och följande kategorier till Mo Hårad, hvarest gudaktighetsöfningar snart voro i gång; ryckningar och tal sades blifva allmänna nog. De värst angripna fördes slutligen in till härvarande Lazarett, och af dessa fanns ingen hvarken af 1:sta eller 2:dra kategorien, utan blott antingen Låsare eller bedragare eller begge på en gång. Företeelserna inom Mo Hårad hörde sålunda knappast till medicinens område och voro ännu mindre likbetydande med förhållandet i Hjelmseryd; de förhöllo sig till hvarandra som orsak och följd. Genast upphördes derföre med användande af medicin och yrseln arbetade snart ut sig sjelf.

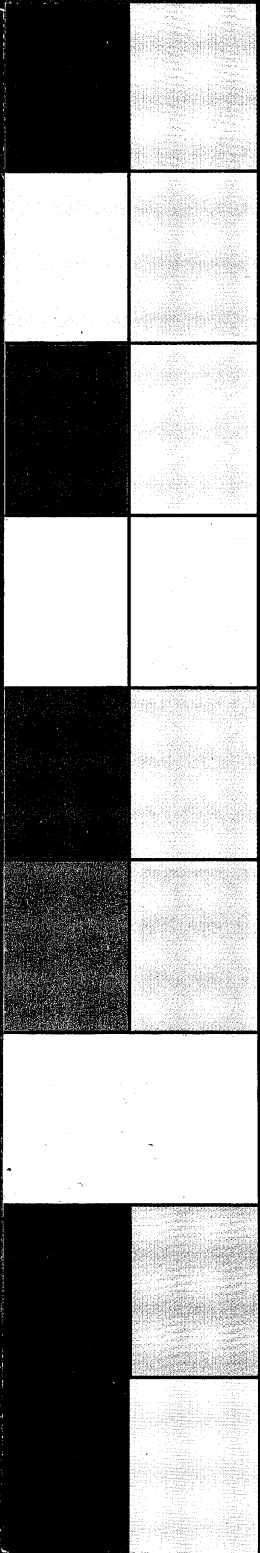
Det synes mig anmärkningsvärdt att i Vestergöthland, Låsare-Shakers utgöras vanligen af ynglingar och karlar; då deremot i Småland pigor och äldre gummor öfvertagit det besväret; manne detta kan hafva något sammanhang med det förhållande, att i Vestergöthland kvinnorna få förrätta det tyngsta arbetet, då deremot männerna, synnerligast om vintern, slå sig på lat sidan ?

Farbkarte #13

B.I.G.

Grauskala #13

M

B.I.G.